

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut
Semiootika osakond

Piret Karro

SOOLISUS DÜNAAMILISE KULTUURISÜSTEEMINA:
SOOLINE VOOLAVUS ENESEKIRJELDUSES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Katre Pärn

Tartu

2014

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Piret Karro

3. juuni 2014

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Bioloogiline ja kultuuriline sugu. (Soolise) identiteedi semiootiline käsitus	6
2. Soolisus dünaamilise kultuurisüsteemina	12
3. Uurimuse metoodika.....	17
4. Sooline enesekirjeldus	23
5. Sooline voolavus dünaamilises kultuurisüsteemis	35
Kokkuvõte.....	37
Summary	39
Kasutatud kirjandus	41
Lisad.....	42

Sissejuhatus

Uurimistöös analüüsin soolisust kui semiootilist süsteemi. Täpsemalt vaatlen soolisi enesekirjeldusi, mis on kogutud intervjuusidest inimestega, kelle sooline enesemääratlus on põhimõtteliselt erinev – ühtede sooline enesemääratlus lähtub sookategoriate binaarsest jaotamisest naiseks ja meheks ning teiste sooline enesemääratlus lähtub sellest, et soolisus ei jagune kahte lehte, vaid võimalusi on rohkem (mis on meie kultuuris vähemlevinud arusaam). Uurimuse sellise fokuseerituse eesmärk on näidata, et ebakonventsionaalsete sooliste enesemääratluste sissevõtmine soolisuse kui semiootilise süsteemi kirjeldusse tõstab kirjelduse dünaamilisust.

Uuritavate, kelle sooline enesemääratlus ei piirdu binaarse sookategoriate jaotusega, soolised enesemääratlused olen töös toonud ühisnimetaja alla, milleks on sooline voolavus või *gender fluidity*. Soovoolavus viitab identiteedile, kus inimese kultuuriline sugu ehk gender ei kuulu rangelt naise või mehe kategooriasse, vaid laveerib nende kategooriate vahel või –üleselt. Tööga püüan mingil määral kaardistada soolist hallala Eestis ja *fluidity* on seejuures oluline mõiste muutuse hõlmamiseks.

Töösse on sisse võetud intervjuud nelja end ebakonventsionaalsesse sookategooriasse paigutava inimesega. Valimis on esindatud sootu teadvuse eristamine soolisest kehast, mäng sooliste väljendusvahenditega, holistiline mõlema pooluse eneseshoomamine ja kontseptuaalne või intellektuaalne valik elada soopiiride üleselt. Uurimisgrupi tulemusi võrreldakse kontrollgrupi intervjuude tulemustega, kuhu kuulub neli inimest, kes määratlevad end üheselt naise või mehena. Intervjuude küsimustes lähtusin Juri Lotmani semiootilise süsteemi dünaamilise mudeli kirjeldusel välja toodud mõistetepaaridest, mis iseloomustavad semiootilise süsteemi dünaamilist olekut:

süsteemne – süsteemiväline; ühetähenduslik – ambivalentne; tuum – perifeeria; kirjeldatud – kirjeldamata; obligatoorne – liigne (Lotman 2006: 232).

Sellise küsimusepüstituse eesmärk on kirjeldada inimese sooidentiteeti dünaamilise süsteemina, see tähendab kirjeldada võimalikkust, et sooidentiteet on muutuv, liikuv. Loomulikult on inimese sooline enesetaju pidevas arengus – laps kasvab teismeliseks ning teismeline täiskasvanuks, ent siin on silmas peetud veel suurema amplituudiga muutlikkust täiskasvanud inimeste puhul, kes ei taju end üheselt mehe või naisena, vaid on kas ülendunud soolisest duaalsusest sooneutraalsusesse või tunnevad periooditi tugevamat kokkukuuluvust ühe või teise poolega.

Siinse töö otsene uurimisobjekt on indiviid, individuaalne teadvus. Ent rääkides semiootilisest süsteemist, on indiviidi enesekirjelduse mehhanisme uurides silmas peetud ka kultuuritentse, mille kohta on võimalik indiviidi enesekirjelduse põhjal midagi öelda. Juri Lotmani järgi on kultuuri ja indiviidi semiootilise ülesehituse vahel teatav isomorfsus, see tähendab, et semiootilises tervikmehhanismis järgib üksiktekt teatavad ülesehituslikku samasust kogu tekstimaailmaga „ning kehtib selge paralleelsus individuaalse teadvuse, teksti ja kultuuri kui terviku vahel“ (Lotman 1999: 21). Töös on seega *indiviidi, kultuuri ja süsteemi* kirjeldades silmas peetud isomorfseid suhteid nende tasandite vahel.

Käesolev uurimistöö on jagatud neljaks põhipeatükiks. Esimeses tutvustan sotsioloogia ja bioloogia kirjandusele tuginedes olulist eristust bioloogilise ja kultuurilise soo vahel, mida inglise keeles eristatakse vastavalt sõnadega *sex* ja *gender*, et näidata, millistel tasanditel soolised omadused eksisteerivad ning millest sooline enesemääratlus tõukub. Määratlen soolise voolavuse ja soolise fikseerituse mõisted. Uurin, millises seoses on omavahel sooline identiteet ja sooline enesekirjeldus.

Teises peatükis tutvustan meetodi valikut ja semiootilist aluskirjandust. Selgitan Juri Lotmani semiootilise süsteemi dünaamilise mudeli mõistet ning binaarseid opositsioone, mida Lotman süsteemi dünaamilisel kirjeldamisel välja toob, tuues need opositsioonid soolisuse konteksti. Püüan mõista, kas binaarset ja mittebinaarset soolisust on võimalik mõista süsteemne-süsteemiväline mehhanismi kaudu. Igal juhul

on käesolevas uurimuses tegemist „võõra“ kultuuri „omastamisega“, see tähendab, seni kirjeldamata või vähekirjeldatud kultuurinähtuste sisemise kultuuri keeles ümberkodeerimisega ning siin pean silmas nii seni sotsioloogia ja soouuringute valda kuulunud nähtuste semiootika ainekku toomist kui ka üldisemalt kultuuris vähekirjeldatud sooliste enesemääratluste kirjeldamist.

Töö kolmandas peatükis keskendun uurimuse metoodikale, tutvustades intervjuude valimit ja intervjuude struktuuri. Neljandas peatükis jõuan uuritavate soolise enesekirjelduse juurde nii uurimis- kui kontrollgrupis, andes ülevaate mõlemast grupist eraldi. Uurin, milliste keeleväljenditega uuritavad oma soolisust kirjeldavad ning millised süsteemsed seosed tekivad. Vaatan, mil määral vastab tekkinud korrastatus Lotmani semiootilise süsteemi dünaamilisele mudelile. Viiendas peatükis loon põgusa sünteesi kasutatud semiootilistest eelteadmistest ja intervjuudes loodud enesekirjeldustest. Uurimistöö järeluses võtan kokku analüüsi tulemused ning annan hinnangu analüüsimeetodile.

Tartu Ülikooli semiootika osakonnas pole soolise enesekirjelduse ja soolisuse dünaamika kohta käivat uurimistööd varem läbi viidud ning käesolev uurimus on selles kontekstis esimene katse ühendada omavahel semiootika ja soouuringud. Loodan näidata, et semiootilisi meetodeid on võimalik viljakalt kasutada soouuringutes ning samas luua pretsedendi, et mõni järgmine semiootik-soouuriija saaks esitada täpsemaid uurimisküsimusi. Loodan nii semiootikutele kui soouuriijatele tutvustada, mida semiootikal on *queer*-teooriasse panustada ning selle kaudu edasi arendada kaasaegset feminismi, millega soouuringud traditsiooniliselt seotud on. Soovin kultuuris kahtlemata olemasolevaid, ent vähetuntud ja marginaalsel positsioonil sooidentiteete analüüsides neid rohkem valguse kätte tuua.

1. Bioloogiline ja kultuuriline sugu. (Soolise) identiteedi semiootiline käsitlus

Selles peatükis kirjutan põgusalt lahti, millistele eelteadmistele soo ja soolisuse ning soolise identiteedi kohta sinne uurimus toetub ja millest lähtub. Selgitan bioloogilise soo mõistet, millele soolisusest rääkides viidatakse ingliskeelses kirjanduses mõistega *sex* ning kultuurilise soo mõistet, mida nimetatakse vastavalt mõistega *gender*. Peatüki eesmärk on lahata soo ja soolisuse mitmekesisust ning luua kontekst, mille taustal on võimalik uurida soolist voolavust. (Seejuures on seksuaalsus jäetud identiteediloomes eraldiseisvaks, uurimuse kontekstis kõrvaliseks tasandiks.) Peatüki teises pooles selgitan soolise identiteedi semiootikat, ning indiviidi soolise enesekirjelduse rolli tema soolise identiteedi uurimisel.

1.1. Bioloogiline sugu

Bioloogiline sugu on keha reproduktiivsusega seotud organitest ja nende funktsioonidest koosnev omadus, mis inimestel jaotatakse üldiselt kahte kategooriasse: naine või mees. Bioloogiliselt naised on eeldatavasti XX kromosoomistikuga, nende kehas on välja arenenud emakas, munasarjad, munajuhad, vagiina ning piimanäärmed rindades. Naise ülesanne reproduktsioonis on viljastuda, lasta lootel oma üsas välja areneda ja sünnitada. Bioloogiliselt mehed on eeldatavasti XY kromosoomistikuga, nende kehas on välja arenenud peenis, testised, seemneväärt. Meeste reproduktiivne ülesanne on viljastada.

Inimese sooline areng algab viljastamisel ning läbib juba enne sündi mitu staadiumit. Anne Fausto-Sterlingu refereerib 1950ndatel esmakordselt sooliselt ambivalentseid inimesi uurinud psühholoogi John Money', jagades bioloogilise soo viieks kihiks (*layers of sex*), mille areng algab munaraku viljastamisel. Viljastamishetkel tekib spermi ja munaraku ühinemisel viljastatud munarakk (normaalses arengus) XY või XX kromosoomidega. See on esimene sookiht, mida Money nimetas kromosomaalseks sooks (*chromosomal sex*). Lootel hakkab arenema gonaad ehk sugunääre (mittesoospetsiifiline suguorgan), millest areneb järgmise 8–12 nädala jooksul testisteks (XY loodetel) või munasarjade algeks (XX loodetel), mis hakkavad tootma hormone. Kui sugunääre on välja kujunenud, on loode omandanud sookihi, mida Money nimetab gonaadiliseks sooks (*fetal gonadal sex*) ning kui organ on hakanud tootma suguhormoone, on loode omandanud hormonaalse soo (*fetal hormonal sex*). Hormoonide mõjul omandab loode neljanda sookihistuse, kui hakkavad arenema sisemised soospetsiifilised reproduktiivorganid (*internal reproductive sex*). Loote 4nda arengukuu lõpuks arenevad välja välised suguorganid, mis moodustab viienda, morfoloogilise soo (*genital sex*) (Fausto-Sterling 2012: 3–5). Sündides on seega lapsel viis sookihistust. Kirjeldatud protsess toimib eeldusel, et geenid, mis juhivad loote normaalset soolist arengut, avalduvad ning loote hormonaalne foon vastab tema kromosomaalsele soole.

Refereeritud sooarengu kirjeldus illustreerib tõsiasja, et ka bioloogiline sugu ei ole duaalne nagu sellest on harjutud mõtlema, vaid areneb oluliselt mitmekesisemana. Fausto-Sterling toob välja, et sookihistused võivad areneda eri suunas, see tähendab, et võib sündida näiteks XY kromosoomidega laps, keda peetakse sündides genitaalide järgi tüdrukuks. Selline anomaalia tekib, kui loote keha ei suuda ära tunda omaenda toodetud androgeene, mida läheb vaja meessuguorganite arenguks (Fausto-Sterling 2012: 24–25). Indiviidi bioloogiline sugu ei kuulu alati üheselt kas naise või mehe kategooriasse, vaid genitaalsete, hormonaalsete, kromosoomide ja teiste sootunnuste kombinatsioon on erinevaid. Inimese bioloogilise soo naiseks ja meheks lihtsustamine on seega kultuurilise enesekirjelduse tasand, mis on bioloogilise reaalsusega üksnes osalises vastavuses.

Bioloogiline sugu on oluline soolise identiteedi arengus, ent bioloogilise soo moodustavad organid ja hormoonid ei määra üheselt ja ainuliselt soolist identiteeti, väidab Fausto-Sterling, viidates hüpoteesile, et sünnieelsed hormoonid mõjutavad aju arengut nii, et see mõjutab sooidentiteedi arengut sünnijärgselt (Fausto-Sterling 2012: 44).

1.2. Sotsiokultuuriline sugu

Lapse sünniga lõppeb loote sooline areng emaülas, mida on ülal kirjeldatud, ning algab lapse kultuurilise soo ehk *genderi* areng. Peale sünnieelsete hormoonide, mis sünnijärgse sooidentiteedi arengut potentsiaalselt mõjutavad, võib lisada, et soolist enesemääratlust mõjutavad peale bioloogiliste tegurite sotsiokultuuriline keskkond, indiviidi kodune kasvatus, isiklikult esteetilised, moraalsed ja ühiskondlikud eelistused ja intuitsioon.

Soouuringutes kirjeldatakse kultuurilist sugu soorituse või toimimisena (*performance*) (Gauntlett 2002: 150). Kultuuriline sugu ei ole indiviidi fikseeritud omadus, vaid soolisus on muutuja, mis võib kontekstist ja ajast sõltuvalt võtta erinevaid vorme (samas). Soolisus kui *performance* seejuures tähendab seda, et sooline identiteet ei suuna käitumist, vaid käitumine konstitueerib soolisuse. Kultuuriline sugu pole mitte see, kes individ on, vaid see, mida ta teeb (samas).

1.2.1. Sooline fikseeritus

Sõltuvalt kultuurist erineb üldtunnustatud sooliste kategooriate arv, ent läänemaailmas on soolisele enesemääratlusele praegu enamasti kaks vastusevarianti: naine või mees. Seda võime täheldada ükskõik millist soo määratlemist nõudvat ankeeti või küsimustikku täites. Seejuures eeldatakse, et sooline enesetaju on kooskõlas subjekti bioloogilise sooga ning fikseeritud, ajas muutumatu. Siinses uurimuses on soolist fikseeritust mõistetud soolise enesemääratlusena, mis püsib ühes konventsionaalses kategoorias ning pole ajas muutuv ehk enesemääratlust kas naise või mehena.

1.2.2. Sooline voolavus

Sooline voolavus ehk *gender fluidity* on soolise enesemääratluse omadus, kus soolisus ei ole fikseeritud kindlasse kategooriasse, vaid on ajas muutuv sõltuvalt subjekti enesetajust, millest subjekt oma enesekirjelduses lähtub. Kate Bornsteini järgi on *gender fluidity* keeldumine püsida kindlas sookategoorias, vaid oma kultuurilise soo vaba ja teadlik muutmine, piiramata ajaperioodi ja sagedust, millega see toimub. Sooline voolavus ei tunnista soolisi piire ega reegleid, mis on neile seatud (Bornstein 1994: 51–52, viidatud Jackson 2011: 66). Bornstein kasutab väljendit *become [a] gender* (samas), mida võib tõlkida mingiks sooks saamise või soolisuse saavutamisenä. Väljendi konnotatiivne tähendus on avaram kui lihtsalt täiskasvanud naiseks või meheks sirgumine, sisaldades endas teadlikku suunatust, teatud kavatsust.

David Gauntlett võtab Judith Butleri arutluse binaarsete sookategooriate destruktureerimise kohta kokku kolme postulaadiga. Esialsed postulaadid olid, et indiviidil on 1) fikseeritud bioloogiline sugu (naine või mees); 2) millel põhineb stabiilne kultuuriliselt konstrueeritud sugu (naiselikkus või mehelikkus); 3) mis määrab ära seksuaalne orientatsiooni (vastassoo suunas). Gauntletti järgi esitab Butler need kolm postulaati uuesti, kaotades ära nendevahelised sõltuvus- või järgnevussuhted: 1) indiviidil on keha; 2) indiviid võib käitumuslikult luua oma identiteeti; 3) indiviidil võib olla ihasid (Gauntlett 2002: 148–149). Viimane kolmikseos loob ruumi soolisele voolavusele ning ühtlasi arvestab teadmist, et bioloogiline sugu ei ole duaalne ning ei determineeri indiviidi soolist enesemääratlust ega seksuaalset käitumist.

1.3. (Soolise) identiteedi semiootiline käsitus

Eelmistes alapeatükkides kirjeldatud indiviidi soolisuse elemendid on subjekti soolise identiteedi koostisosad. Subjekti sooline identiteet on tema identiteedi osa, mis lähtub tema enesetajust ja mida subjekt väljendab soolise enesekirjelduse kaudu. Sooline enesekirjeldus on semiootiline nähtus või konstruktsioon, millest ilmneb, kuidas subjekt

end kas konventsionaalsete või vähemlevinud sookategoriatega suhestab või samastab ning mil määral on subjekti sooline enesemääratlus liikuv või muutumatu. Sooline enesekirjeldus on „aken“, mille kaudu on võimalik uurida subjekti soolist identiteeti.

Selgitan täpsemalt, mida kujutab endast indiviidi sooline identiteet ning kuidas on see seotud enesekirjeldusega. Kaie Kotov kirjutab Juri Lotmanile tuginedes, et indiviidi identiteet kujuneb kommunikatsiooni ja mälu, kultuurirotsessi ja enesekirjelduste vahelises pingeväljas (Kotov 2005: 185). Nii Lotman kui Kotov rõhutavad, et enesekirjeldust ei tasu süsteemi analüüsil vähetähtsaks pidada (Kotov 2005: 187) (Lotman 2010: 64). Enesekirjeldus on oma identiteedi sõnastamine, mille olulisus seisneb subjekti kui süsteemi korrastamises ning kultuuri suhestatuse määratlemises teiste kultuuridega (Kotov 2005: 187–188).

Kotovi järgi kujuneb identiteediloome semiootilises protsessis arusaam iseendast suhtes ümbritsevaga. See arusaam on individuaalses ja kultuurimälus sisalduvate samastumisvõimaluste võrgustik või maatriks, mille „postuleerimine sõltub suuresti sellest, kelle suhtes ja kelle jaoks end määratletakse“ (Kotov 2006: 186). Kotov jätkab, et identiteedi eri kihid moodustuvad näiteks rahvuslikust, sotsiaalmajanduslikust ja soolisest enesemääratlusest. Identiteediloome on dünaamiline protsess, pidev uute enesekirjelduste loomine, ümberkorrastamine nihete ja muutuste mõjul kultuurikeskkonnas. Mitmekesised samastumisvõimalused, mis polüvalentse identiteedi loovad, ei ole üksüheses vastavuses, olles mõnikord vastuolulisedki (Kotov 2006: 186).

Sooline enesemääratlus on identiteedimaatriksi üks aspekt, mis on seotud arusaamaga oma bioloogilisest ja kultuurilisest soost ning mida deklareeritakse soolise enesekirjelduse kaudu. Sooline identiteet on identiteedi osa, mis kujuneb indiviidi soospetsiifiliste füsioloogiliste omaduste põhjal ja indiviidi suhte kaudu oma soolisesse kehasse, peale selle mõjutab soolist identiteeti indiviidi suhe ühiskondlikesse soorollidesse ja soomääratlustesse, intuiitiivne enesetaju sookategoriate suhtes, esteetilised huvid, mida kultuuris tõlgendatakse soolistena (näiteks teatud riietusesemed). Mõju võib avaldada seksuaalne orientatsioon, ent soolist

enesemääratlust ja seksuaalset orientatsiooni on võimalik tajuda ka teineteisest sõltumatuna.

Juri Lotmani semiootilise süsteemi kirjelduse kaudu on fluudidset soolisust võimalik mõista kui semiootilise süsteemi dünaamilist olekut, kus sookategoriate kirjeldusse, mis fikseeritud soolisuse puhul koosneb binaarsest „naisest“ ja „mehest“, kaasatakse ebaregulaarseid, variantseid struktuurielemente, mis siinses uurimuses ilmnevad sooliste enesemääratlustena uurimisgrupis, mis ei kuulu binaarsesse süsteemi „naine/mees“. Sellest täpsemalt peatükis järgmises peatükis.

2. Soolisus dünaamilise kultuurisüsteemina

Juri Lotmani järgi on binaarne opositsioon üks olulisemaid struktuuri korrastuspõhimõtteid. Lotman kasutab semiootilise süsteemi dünaamilise oleku kirjeldamisel järgmiseid binaarseid opositsioone: süsteemne – süsteemiväline; ühetähenduslik – ambivalentne; tuum – perifeeria; kirjeldatud – kirjeldamata; obligatoorne – liigne (Lotman 2006: 216–232). Binaarne opositsioon väljendub soolisuse kontekstis inimeste üldlevinult naisteks ja meesteks jaotamises.

Ent vastandpooluste vahele võib jääda avar struktuurineutraalne ala, mis sisaldab endas **ambivalentseid** struktuurielementide seoseid (Lotman 2006: 223). Soolisuse kontekstis kuuluvad ambivalentsele alale soolised enesemääratlused, mis ei allu binaarsele jaotusele naine/mees. Lotmani järgi kasvab süsteemi dünaamika, kui ambivalentsete elementide määr struktuurineutraalsel alal tõuseb, ning süsteem muutub staatilisemaks, kui tõuseb süsteemi sisemine **ühetähenduslikkus** (Lotman 2006: 228). Seega on alternatiivseid soolisi enesemääratlusi välistav naise/mehe opositsioon staatilisem süsteem kui sooliste enesemääratluste kirjeldus, mis teadvustab ka süsteemiväliseid elemente ehk naise/mehe kategooriatest väljajääjaid. Ambivalentsed elemendid on siin just soolised enesekirjeldused, kus ei tunnistata end üheselt ja muutumatult naiseks või meheks. Selliste sooliste enesekirjelduste kultuuris teadvustamine tõstab soolisuse kui süsteemi dünaamilisust. Nii on võimalik mõista soolisust dünaamilise kultuurisüsteemina.

Soolisuse mõistmisel dünaamilise kultuurisüsteemina on võtmeelement mitte-binaarsete sookategooriate meelespidamine süsteemi kirjeldamisel. Seetõttu on oluline, et nende sookategooriate esindajad looksid enesekirjeldusi, mis annavad neile kui

kultuurile või laiema (soo)kultuuri osale selged piirid ja suurema ühtlustusastme. Lotmani järgi on kultuuri enesemudel püsiv ja reaalne, selle põhjal on võimalik välja tuua kultuuri enesemudeli dominandid ning neist konstrueerida mudel, mis aitab kultuuri enesetunnetust lahti kodeerida. Kultuuri enesemudel annab kultuurile struktuurse terviklikkuse (Lotman 2010: 64).

Süsteemi strukturaalkirjelduse loomisel on süsteemsed elemendid ja seosed need, mille struktuur on süsteemi homomorfsete transformatsioonide suhtes invariantne ehk elemendid, mis kuuluvad objekti iga esinemisvariantide juurde. Süsteemivälised elemendid on esinemisvariantide suhtes ebaregulaarsed ning jäetakse süsteemi staatilist kirjeldust luues kõrvale (Lotman 2006: 216).

Kui kirjeldada siinse uurimuse intervjuudes avaldunud soolisi enesekirjeldusi süsteemisisesest–süsteemivälisest teljel, võib kontrollgrupi enesekirjeldusi vaadelda süsteemisisesena, kuna binaarne sooline enesemääratlus – naine või mees – on kultuurikontekstis, kust see uurimistöö võrsus ja kuhu paigutub, domineeriv sookategoriate valik. Süsteemisisesed elemendid (sokategoriad „naine“, „mees“) on objekti iga esinemisvariandi (iga eeldatava indiviidi) puhul muutumatud, invariantseid struktuuriosad, seega selline strukturaalkirjeldus väidab, et iga inimene on kas naine või mees. Tõepoolest, kõik kontrollgrupi liikmed tunnistasid, et määratlevad ennast üheselt kas naise või mehena. Strukturaalkirjeldusse vaid invariantsete, muutumatute süsteemielementide kaasamine võimaldab süsteemi kirjeldada staatilisena.

Ent kui soovime luua dünaamilise süsteemi kirjeldust, mis siinse uurimuse eesmärk on, tuleb kirjeldusse haarata ka irregulaarsed süsteemiosad, binaarse opositsiooni vastandvööndite vahealale jäävad elemendid, mille seosed ümbritseva konstruktiivse kultuurikontekstiga on ambivalentseid, mitte ühetähenduslikud. Lotmani sõnul on just nende elementide süsteemsuse orbiiti haaramine semiootilise struktuuri dünaamika üks põhiallikas (Lotman 2006: 218). Kategoriate „naine“ või „mees“ vahele jäävad uurimisgrupi enesekirjeldused, kus kõik soolised enesemääratlused erinevad üksteisest. Seejuures ei erine mitte ainult kategoriad ise, vaid ka need

vastandused, mida uurimisgrupi liikmed oma soolise enesemääratluse kategooriate siseselt loovad.

Ambivalentseid seoseid loovate süsteemiväliste elementide süsteemi strukturaalkirjeldusse haaramine lisab kultuurilise soo kategooriatele „naine“ ja „mees“ juurde gender queer, kes eksisteerib ambivalentsel alal soolises enesemääratluses, lõimides kas nii ühe kui teise binaarse sookategooriaga seostatud elemente või neid eitades ja pigem end sooneutraalsena tajudes ja esitledes; sootu, kes tajub, et tema naiselik ja mehelik pool on mõlemad olemas, ent nii võrdsed, et neutraliseerivad teineteise ära; *gender talented* või *transgender*, kes vastupidiselt sootule tajub eneses mõlema binaarse sookategooria elemente ning need toimivad tema enesetajus ja – kuvandis plussmärgiliselt; sooülene, kes ei pea soolisust enesetajus oluliseks ning ei taju mingit soolist duaalsust eneses, vaid omistab selle bioloogilisele kehale ja ühiskondlikele käitumismustritele, mis on mõlemad tema sooülese teadvuse välised faktorid.

Semiootilise süsteemi dünaamika tuleneb süsteemivälise lisamisest süsteemikirjeldusse ning samal ajal süsteemse tõrjumisest süsteemivälise piirkonda (Lotman 2006: 218). Selline elementide ringlus süsteemse ja süsteemivälise vahel on seotud tuumsete ja perifeersete süsteemielementide positsiooni vaheldumisega. Tuumast perifeeria suunas kasvab elementide ambivalentsus, mida peab Lotman mõistetavaks, arvestades, et kirjeldamise objektiks on alati eelkõige tuum (samas: 229). Kultuuris on tuumsed soolised kategooriad need, mis kuuluvad binaarsesse jaotusesse ehk „naine“ ja „mees“. Perifeersed nähtused soolise enesemääratluste võimalustes on binaarsest jaotusest välja jäävad soolised kategooriad, sealhulgas eelmises lõigus nimetatud.

Lotmani järgi on süsteemi tuum rohkem kirjeldatud kui süsteemiperifeeria, kuna kirjeldamise objektiks ongi enamasti tuum (Lotman 2006: 229). See kirjeldus on puhastatud irregulaarsetest elementidest, olles kirjeldusena korrastatum kui süsteem tegelikult on (samas: 216). Soolisuse kui semiootilise süsteemi näitel on kultuuri enesekirjelduses tuumsed soolised enesemääratlused „naine“ ja „mees“, need on kirjeldatud, enamikele kultuuriesindajatele üheselt mõistetavad kategooriad. Kirjeldatud

elementidele vastanduvalt võib kirjeldamata elementideks pidada perifeerseid, binaarse jaotuse väliseid soolisi enesemääratlusi.

Kirjeldatud ja kirjeldamata süsteemiosade toomisel sooliseuse konteksti ilmneb paradoks. Kontrollgruppi kuuluvate indiviidide enesekirjeldustes nappis just binaarselt jaotatud kategooriate selgitamisel sõnu – kategooriad on saavutanud tasandi, kus kokkuleppeliselt kultuurituuma kuuluvad elemendid (nagu 1. peatükis näidatud, on ka kategooriad „naine“ ja „mees“ kultuurilised konstruktsioonid) on lähemalt vaatlemisel läbikirjeldamata.

Opositsiooni obligatoorne – liigne all peab Lotman silmas struktuurikirjelduse mehhanismi, kus kirjeldusse kaasatakse elemendid ja seosed, mis on süsteemile sünkroonses olekus eksisteerimiseks vajalikud. Staatika seisukohalt liigsed elemendid elimineeritakse strukturaalkirjeldusest, ent süsteemi dünaamilisel kirjeldamisel on just need elemendid olulised struktuurireservi loomiseks (Lotman 2006: 231–232). Soolisust kui dünaamilist süsteemi kirjeldades on staatilise soolise süsteemi, kuhu mahuvad vaid obligatoorne binaarne soojaotus naiseks ja meheks, suhtes üleliigsed elemendid need soolised enesemääratlused, mis jäävad binaarsest jaotusest väljapoole ning mida siin peatükis on välja toodud kirjeldamata, perifeerse, ambivalentse ja süsteemivälisena.

Lotmani järgi on süsteemi kirjeldamisel süsteemiväliste ja ambivalentsete elementide kirjeldusse sissevõtmine ning tuuma ja perifeeria vahelise elementide ringluse toimimine süsteemidünaamika mehhanismid, mis tõstavad süsteemi paindlikkust. Kuigi süsteemi kirjeldamine tõstab paratamatult selle korrastatuseastet (Lotman 2006: 229), loob nimetatud perifeersete elementide kirjeldusse kaasamine süsteemile dünaamikareservi – vaatamata kirjeldamisel liigsetena kõrvaleheidetud elementidele pole tegemist täielikult staatilise süsteemimudeliga, kuna arvestatud on ettemääratud elementide olemasolu. Etapid kultuuri enesemääratlusel, kus viiakse läbi enesekirjeldus, kujutavad endast ajutist homöostaasi, elementide arengu teatud piirides tardumist, kus elementide olemus ja positsioon fikseeritakse. Uuritavate soolisest enesekirjeldusest metakirjelduse loomise järel saab jätkuda süsteemi

semiootiline evolutsioon, elementide ringlus tuuma ja perifeeria vahel ning ambivalentsete seoste loomine (samas: 218).

Nii on võimalik mõista semiootikaklassikalist küsimust, et kuidas on süsteemil võimalik muutuda, jäädes iseendaks (Lotman 2005: 9). Kui metakirjelduse kaudu on süsteemi dünaamilises olekus määratletud teatavad staatikaelemendid, saavad need elemendid kanduda süsteemi endasse, muutuda „reaalse kõnekeele normiks ning edaspidise individualiseerumise lähtealuseks“ (Lotman 2006: 231). Süsteemi evolutsiooni ja homöostaasi mäng on kõrgemal tasandil süsteemi arengumehhanism, mis ammutab ainet dünaamikareservist (samas: 218).

Soolisuse kui kultuuritasandi mõistmisel on indiviidi ja kultuuri isomorfismi silmas pidades oluline analüüsida inimeste soolisi enesekirjeldusi ning seejuures nii süsteemseid ehk binaarsetesse kategooriatesse kuuluvaid soolisi enesemääratlusi kui süsteemiväliseid ehk mittebinaarseid soolisi enesemääratlusi. Muuhulgas põhjendab eelnev siinse uurimuse meetodivalikut – individuaalintervjuud.

3. Uurimuse metoodika

Sooline enesekirjeldus, mida uurin, on uurimuse jaoks kogutud individuaalintervjuude käigus. Selles peatükis kirjeldan valimit ja intervjuude ülesehituspõhimõtteid.

3.1. Intervjuude valim

Uurimisgruppi kuulus kokku neli inimest vanuses 27–41, kelle sooline enesemääratlus ei allunud kategooriatele „naine“ või „mees“. Küsisin nende soolise enesemääratluse kohta ja oma arusaama kohta sotsiokultuurilisest soolisusest. Kontrollgruppi kuulus kaks naist ja kaks meest vanuses 21–29, kellega lahkasin nende enda ja vastassoo olemust ja tähendust.

3.2. Intervjuude struktuur

Kaheksa läbiviidud intervjuu struktureerimisel olid Lotmani ülal väljatoodud semiootilise süsteemi dünaamilise oleku binaarsed opositsioonid mõisteliseks lähtepunktiks semiootiliste kategooriate loomisel, millesse küsimustega teavet kogusin. Mõistete enda nimetusi kasutasin küsimuste sõnastamisel harva või üldse mitte, pigem põimisin need kontseptsioonid konkreetsematesse küsimustesse. Intervjuud erinesid üksteisest mingil määral, kuna vestluse kulgemistrajektoori määrasid põhiliselt intervjuueeritava enesekirjelduses esinevad mõisted, ent Lotmani mõistete juurde tagasitulemine hoidis kaheksa intervjuud analoogse struktuuriga. Esimesena palusin küsitlertaval kirjeldada oma iseloomuomadusi ning seejärel oma soolist kuuluvust. Palusin täpsustada, kui esinesid soolised mõisted, näiteks naiselik, mehelik, sootu, kui neid mõisteid kasutati käitumismustrite, kehade, riietuse, ühiskonnarollide või muu kirjeldamiseks.

Siin ja edaspidi on intervjuude tsitaatides märgitud minu kui uurija lausungid intervjuueerijana, uurimisgrupis ehk voolava soolisusega intervjuud andnud nelja isiku öeldu Int1, Int2, Int3 või Int4-na ning kontrollgrupis osalenud fikseeritud soolisusega neli vastanut Int1k, Int2k, Int3k või Int4k-na. Intervjuueeritavate sugu või vanus on eraldi välja toodud juhul, kui see on oluline. Tsitaadid pärinevad intervjuude transkriptsioonidest, ent on suurel määral puhastatud parasiitsõnadest, mõtlemishäälitsustest ja muust sellisest. Töö sisaldab ka üsna ekstensiivseid dialoogitsitaate. Olen pikki tsitaate välja toonud eesmärgiga anda lugejale illustratiivset materjali analüüsitava objekti kohta ning lasta uuritavate endi häälel kõlada, kuivõrd töö põhineb just nende subjektide enesekirjeldusel. Minu kui intervjuueerija lausungid on osaliselt sisse lugejale aimduse andmiseks, kuidas võisid esitatud küsimused vastuseid sõnastuse kaudu suunata.

Püüdsin intervjuudes välja selgitada, mil määral on küsitletavate jaoks nende sooline enesetaju ära kirjeldatud valdkond ning mil määral vajab see veel verbaalsesse sfääri toomist. Samuti püüdsin küsimusi esitades nähtavale tuua, mil määral on intervjuueeritavate jaoks soolised mõisted ühetähenduslikud terminid või esineb neis ambivalentisust, mitmetimõistetavust, olukorrast sõltumist ning kas soolisus on subjekti enesemääratluses tuumne või perifeerine nähtus. Viimane opositsioon esines ka küsimustes näiteks marginaliseerituse tajumise kohta.

Int1: Minu puhul, jah, enda puhul küll [tajun oma sugu oma enesemääratluses perifeersena], aga ma arvan, et teised on nii tugevalt ära harjunud sellega, et ei saagi eeldada, et nad loobuksid sellest, nad lihtsalt toetuvad [soole] oma enesemääratluses. Ma ise arvan, et inimesed on nii vinged, et neil ei ole vaja sellisele asjale toetuda, aga kuna nagu kõik on sellega ära harjunud, siis las toetugu. Valel on lühikesed jalad ja kunagi nagunii nad ülenduvad sellest. Kunagi inimkond ülendub oma soorollidest.

Intervjuueerija: Kas sinu enda soolise enesemääratluse juures on veel mingeid alasid, mis on kirjeldamata, mis on veel hägused sinu jaoks, mis veel vajavad täpsustamist?

Int1: Tõenäoliselt.

Mõnel puhul toimisid Lotmani semiootilise süsteemi dünaamilise oleku mõisted üksnes märksõnadena, millest lähtuda või inspiratsiooni saada. Lotman peab näiteks

opositsiooni liigne–obligatoorne all silmas süsteemi kirjeldamisel kirjelduse jaoks objekti liigsete elementide väljajätmist – mina palusin selle ajal intervjueeritavatel kirjeldada, mis on nende endi puhul (soolised) omadused, mis on kas neile kas omistatud, ent mitteomased või nende kirjeldatava soolise kategooria suhtes üleliigsed.

Int2: Mind on kunagi peetud hulluks pleikariks, aga tegelikult ma ei ole seda kunagi olnud.

Opositsioon süsteemne–süsteemiväline oli enamikul juhtudest lõimitud teisisõnastatud küsimustesse, välja arvatud juhul, kui õnnestus kasutada head võimalust intervjueerida semiootikut (meessoost):

Intervjueriija: Puhtsemiootiliselt, kuidas sa mõistad meheksolemist opositsiooni süsteemisene-süsteemiväline kaudu?

Int4k: Ma... Kõik see asjad mul vaata on väga intuitiivne, noh ma ei oska seletada, ma arvan, et ma tajun mingit moodi, miuke on mehelik ja miuke mitte, ma arvan, et ma tajun seda mingit moodi enda jaoks onju. /../ Aga ma ei oska seda seletada.

Intervjueriitav tunnistab, et näiteks meikimine on tema jaoks liiga naiselik ning ei sobi meestele, välja arvatud kunstilises eneseväljenduses.

Intervjuude käigus tuli mitmel korral selgitada käesoleva uurimistöö objekti – soolise enesekirjelduse juurde jäämist. Valdkond oli intervjueriitavate jaoks tihedalt seotud seksuaalse enesetaju ja selle kirjeldusega. Enese soolise määratluse sõnastamisel unustati end aeg-ajalt hoopis oma seksuaalse orientatsiooni määratlemise juurde ning uuritavalt tema soolise enesetaju kohta küsimisel tunnistati, et teemat on raske eristada seksuaalsest enesetajust. Ennast ühte või teise või kolmandasse sookategooriasse seadmisel toodi põhjenduseks või lähtepunktist tihtipeale atraktsioon kindla soo või sugude suhtes.

Intervjueriija: Mil määral on seksuaalsus sinu jaoks seotud soolise enesemääratlusega? Kui sa ei oleks hetero, kas sa siis tajuks oma sugu teistmoodi?

Int3k: Eh..? Ma tõesti ei oska öelda. Kuna.. Kuna no okei, sugu, see.. nojah, issand jumal, muidugi see on seotud.. Kui minu sugu paneb mulle päris noh, hästi paika, mis minu seksuaalsus on või nagu.. Ma ei saa ju, ma olen ikkagi mees.

Soolise ja seksuaalse enesemääratluse tihe seotud esines ka uurimisgrupis. Järgnev pikk tsitaat intervjuust uurimisgrupi liikmega on ära toodud selleks, et illustreerida soolise enesemääratluse sõltuvust ja teatud määral kattuvust seksuaalse orientatsiooniga ning nende kahe identiteediaspekti omavahelist dünaamikat uuritava enesekirjelduses.

Intervjueerija: Teismeeas tekib seksuaalne ärkamine, sootunnused hakkavad arenema, kas sinu jaoks toimus siis mingi sooline ärkamine ka seejuures? Arusaamine?

Int4: Üldiselt see seksuaalne ärkamine oli mul väga hiline. /.../

Intervjueerija: Aga seejuures samal perioodil soolise enesekuuluvuse peale ei mõelnud palju või mõtlesid või avastasid midagi uut?

Int4: Mm... Mul oli õde, kes tüdrukuga käis, tema sai halvakspanu ja siis ma sealt edasi ei julenud mõelda, et mulle ka meeldivad naised, füüsiliselt.

Intervjueerija: Ma vaatan, et sul on enda soo määratlus hästi tihedalt seotud enda seksuaalsusega.

Int4: Nii?

Intervjueerija: Mis sa arvad, kui sa oleksid hetero, kas siis sul võiks sugu kuidagi rohkem ühte poolde kalduda või sa võiksid olla hetero, kes ikka tunneb ennast sootu olendina?

Int4: Ei saanud päris hästi küsimusest aru, aga ega ma ei tahagi ennast määratleda, et olen sada protsenti lesbi /.../, ma ei taha üldse ennast panna kuskile kasti.

Intervjueerija: Ka siis, kui sa oma sugu kirjeldad, oma soolist kuuluvust, et kas oled mees või naine?

Int4: Jah, ma tean, et mulle meeldivad rohkem naised, naised on ilusamad, see on nii loomulik, ma ei saa öelda, et mehed on ilusamad, ei ole, naised on ilusamad /.../

Intervjueerija: Ma teen eristust kogu selle uurimuse vältel seksuaalsuse vahel ja soolise kuuluvuse vahel. Seksuaalsus on see, et kes sind ligi tõmbab, kellega sa tahad koos olla, kellega sa tahad suhteid luua ja sooline kuuluvus on see, et kellena sa ise ennast tunnend, et kas sa oled mees, naine, midagi kolmandat..

Int4: No ütleme siis, et sooline kuuluvus on mul – ma pean ennast mittekellekski, aga seksuaalne huvi on mul naiste vastu.

Samas üks intervjuueeritav kontrollgrupis suutis soolise enesetaju seksuaalsuse kaudu väga selgelt ära sõnastada:

Int2k: Naine nagu eelkõige suhtes mehega. Noh, ikka defineerid ennast heteroseksuaalse naisena, kes ei taha elada üksi elu, kelle jaoks partnerlus on oluline, mingi osa elust, mille kaudu ma defineerin, et mul oleks mingi tugi.. Või mingi inimene, kellega on mingi tervik.. Ja siis .. defineerin ennast mõnes mõttes selle ühe poolena sealt.. Okei, mingid bioloogilised omapärad onju.. Aga samas kuidagi suhtes selle teise poolega..

Intervjuueerija: Sa määratlled ennast naisena mehe kaudu?

Int2k: Võib-olla mees siis määratleb ennast mehena minu kaudu. See ei ole hierarhiline, see on võib-olla loomulik .. mingi jaotumine või üksteise täiendamine.. Mitte nagu niivõrd see, et mehe väärtusi omaks võttes mahutad ennast sinna kõrvale, vaid pigem see peaks olema siuke normaalne dialoog või.. Normaalne süsteem, mis toimib.. Ja see ei pea toimuma selle alusel, mis on ühiskonnas ette nähtud, mis on kummagi roll, vaid lihtsalt mis selle kahe inimese vahel tundub normaalne.

/.../

Ma oleks naine ka siis, kui ma oleks üksik, aga ma realiseerin ennast naisena rohkem, kui ma olen koos mehega.

Esitasin küsimusi marginaliseerituse kohta ühiskonnas – kas uuritav tajub oma soolise kuuluvuse tõttu kuulumist mõnda vähemus- või väherepresenteeritud gruppi. Samuti küsisin laiemalt suhte kohta ühiskonda ning arusaamade kohta soorollidest (Eesti) ühiskonnas. Selle küsimustekimbu juurde kuulusid küsimused suhete kohta perekonnaga, soorollide rakendamise või tunnetamise kohta oma perekonnas või partnerlussuhtes ning suhtumise kohta ühiskonda ja selle sooga seotud nähtustesse. Küsisin autoriteetide olemasolu kohta soolisel enesemääratlusel ning teadliku enesekuvandi ja selle loomise kohta oma soost või soolisest enesemääratlusest lähtudes, sealjuures kogemustest näiteks sooliselt markeeritud osakondades riietepoodides ning meigi kandmise kohta.

Siinkohal näited intervjuudest arvamuse kohta meigitud meestest uurimisgrupis osalejaga, kes on väliselt meessoost:

Int2: Üldjuhul ma tunnen ennast väga hästi, [kui küüned on lakitud]. Ma tunnen, et ma olen nagu *complete* siis. Ja üllatavalt see väga mõjutab mu enesetunnet ja väärikust. Mul on näiteks niimoodi, et vahel kui ma natuke lasen end käest ära, habe tuleb, mulle üldse ei meeldi mu habe, mulle on terve ellu see närvidele käinud.. Aga siis kui ma võtan end jälle käsile üks hetk, mulle meeldib hullult hoolitseda enda eest.. Sheivin ära ennast ja kreemitan ja lakin küüned ära ja teen manikööri ja siis ma tunnen jumala hästi ennast, ma tunnen, et ma olen puhas ja korrektne ja siis mul on hästi hea enesetunne.

Ning meessoost osalejaga kontrollgrupis:

Intervjueerija: Kas sa oled midagi tegemata jätnud selle pärast, et see tundub sulle liiga naiselik?

Int4k: Oota, see on hea küsimus, ma mõtlen kohe. Siis, kui ma kunagi noor rokipoiss olin, siis me meikisime ära ja siis mina ei lasknud endale teha, sest minu jaoks see oli liiga naiselik... See nagu ei sobi minuga kokku, et minu arust see nagu ei sobi. Jah, meestele meikimine ei sobi.

4. Sooline enesekirjeldus

Käesoleva töö analüüsimaterjal on kaheksa subjekti sooline enesekirjeldus. Subjektid jaotusid uurimisgruppi ja kontrollgruppi, kus esimesed kirjeldasid oma sugu millegi muu kui üheselt mõistetava „naise“ või „mehena“ ning viimased vastupidi, kirjeldasid ennast üheselt „naise“ või „mehena“. Selles peatükis annan ülevaated intervjuude tulemustest mõlemas grupis.

4.1. Sooline enesekirjeldus uurimisgrupis

Uurimisgrupi nelja intervjuueeritava sooline enesetaju, sellest tulenev sooline enesekirjeldus ning üldine maailmavaade erinesid üksteisest märkimisväärselt. Uuritavate ainus täielik ühisosa oli oma sooidentiteedi tajumine keerulisema ja dünaamilisemana kui lihtsalt „naine“ või „mees“. Tänu sellele on saadud uurimistulemused mitmekesised ning kirjeldavad üsna laia sooidentiteedi spektrit.

Järgnevaga annan ülevaate sellest, kuidas neli uuritavat, kelle arusaam sookategoriatest ei ole binaarne, oma soolist enesetaju kirjeldavad ning millised struktuurid selles paljastuvad.

Uuritavate soolist enesetaju võib kirjeldada nii nais- kui meespoole eneseshoomamisena või sooneutraalse teadvuse tajumisena soolises kehas. Ühel juhul tunnistas küsitletav mitte mõlema pooluse enesestajumist, vaid pigem tunnetuslikku kaugenemist oma bioloogilisest soost neutraalsuse suunas. Soopooluste tajumist kirjeldati erinevalt: 1) sootu teadvusena, kellel on sooliselt määratletud keha;

Int1: Ma tajun ennast teadvusena, millel on keha. Ma olen avastanud ennast sellisest olukorrast, elukorraldusest, kus sellest, mis kromosoomide arvuga on keha, sõltub, et

millised käitumis- ja väärtuste mustrid on lubatud sellele teadvusele, kellel see keha on. Ja mulle tundub, et see on ekslik, ehk siis ma leian, et inimese käitumismustrid on seostatud liiga tugevalt bioloogilise sooga. Ma eelistan ennast defineerida sootu teadvusena. Ma olen teadvus, kes lihtsalt teadlikult kasutab soo määratlust selle pärast, et inimesed ootavad seda mult. Ja see võimaldab neil mind lihtsamini mõista, aga tegelikult ma kasutan seda sama moodi nagu riideid, ehk siis mulle muidu meeldiks käia, kui oleks soe, paljalt, aga kuna inimesed võiksid seda valesti mõista, siis ma ikkagi kannan riideid. See on lihtsalt minu vastutulek ühiskonnale. Kui nad tahavad näha minus mitte inimest, vaid meest, siis ma näitan [neile] meest.

2) sootu energeetilise väljendusena, kelle nais- ja meesenergia on tasakaalus;

Int4: Mina isiklikult tean, et ma olen miski muu [olend], nimetame seda kas või mingi energeetiline keha, aga mitte see materiaalne füüsiline väljendus. Ja see energeetiline väljendus minus on täiesti sootu, ta koosneb energiatest ja need energiad, mis selles energeetilises kehas mul on, on nii meesenergia kui naisenergia ja nad mõlemad on tasakaalus.

3) füüsilisel tasandil sooliselt määratletud isikuna, kes ei taju ühtse soolise kategooria olemasolu, kuhu ta võiks kuuluda;

Int3: Ma olen võrdlemisi naiselik, kui minuga suhelda või peale vaadata, ega inimesed väga ei jää juurdlema, et mm, äkki temas ikkagi on mingi mehe joon.. Aga minu jaoks ei tule loomulikult ütelda „meie, naised“, see on mingi grupp, millega ma ei tunne väga tugevat sidet peale selle, et ma tean, et ka mind tänu välistele sootunnustele surutakse sellesse gruppi. [Naistel] on vähem võimalusi kui meestel ja ma paratamatult tänu enda füüsilisele olen ka selles grupis, selles mõttes ma tunnen seda ühisosa naistega. Aga minu meelest on naised ja mehed liiga lai üldistus. Naistel on omavahel tegelikult liiga vähe ühist, et neid saaks kõiki sellesse suurde gruppi panna. Ja selle pärast ma tunnengi, et ma ei kuulu sinna.

4) pooluste segunemise või mehena naiseliku poolega.

Int2: Mulle tundub, et ma võin [naine] või [mees] olla. Kui ma tahan, mul tulevad mõlemad hästi välja.

Uuritavad on soolist mittebinaarsust või oma bioloogilise soo esindajatega mitte kokkukuulumist tajunud juba eelteismeeast peale. Soolise enesetaju selginemise, täpsustumise või jätkuva muutumise teekonnad olid erinevad ning osaliselt seotud seksuaalse enesetaju arenguga. Enamik uuritavaid suutis lahku lüüa seksuaalse ja

soolise enesemääratluse, kuigi mõlemad äärmused – selge eristus soo ja seksuaalsuse vahel ning nende kahe mõiste samastamine – olid esindatud.

Kõik uuritavad võtsid omaks ja respektierisid oma keha sugu – bioloogiliselt naised hindasid oma keha naiselikkust ja bioloogiliselt mehed hindasid oma keha mehelikkust ning eelistasid enamasti ennast representeerida vastavalt oma bioloogilisele soole. Üks uuritav, bioloogiliselt mees, väljendas oma mittebinaarset soolisust ka välimuses, võttes omaks kultuuris üldiselt naistele omistatud välimuseelemente nagu punane küünelakk, modelleeritud kulmud, make-up. Need olid väikesed detailid uuritava muidu mehelikus või unisex riietuses, ent tema sõnul vajalikud, et ta ennast terviklikuna tunneks.

Kõik uurimisgrupi liikmed olid väga teadlikud oma eneserepresentatsioonist välimuse ja käitumise kaudu ning see oli tugevalt seotud nende suhte ja suhtumisega ühiskonda. Üks uuritav võttis oma nimele juurde vastassoo nime, et oma mõlemaid pooluseid väljendada, ent eelistas riietuda ja käituda täiesti vastavalt oma bioloogilisele soole. Bioloogilise sooga vastavuses riietumine oli seotud esteetiliste valikutega, käitumine aga ühiskonnale ja oma perekonnale vastutulekuga, et mitte tekitada segadust. Teine uuritav esindas oma välimuses nii mehelikkust kui naiselikkust vastavalt tujule, teatud olukordades vastassoo elemente rõhutades, et inimesi provotseerida, teatud olukordades jällegi konformistlikumalt riietudes, et inimesi mitte šokeerida. Kolmas uuritav tundis väsimust oma välimuses mittebinaarset soolisuse väljendamisest ning eelistas ka esteetilistel põhjustel kanda oma bioloogilisele soole vastavaid riideid, ent pidas oma käitumist pigem sooneutraalseks kui kuidagi sooliseks. Neljas uuritav eelistas ühiskonnale vastu tulla ja kanda riideid, mida ühiskonnas tema bioloogilisele soole omaseks peetakse, et mitte segadust tekitada, ent tundis seejuures, et tajub oma riietumisel suuremat vabadust, kui ta reaalselt kasutab. Uuritav väljendas oma sooülest enesetaju käitumisega, mida ta teadlikult ei allutanud kultuurilistele soostereotüüpidele.

Uuritavate sooline enesekirjelduse dünaamika sõltus nende suhtest enesevälisesse – suhtest ühiskonda, selles valitsevatesse soostereotüüpidesse ja oma

partneri suhtumisest neisse. Partneri suhtumine võis kas süvendada subjekti bioloogilise vastassoo enesestajumist või muuta subjekti sooneutraalsemaks. Samas võis partner ka lihtsalt toetada subjekti iseseisvat soolist enesearengut ja –määratlust. Kumbki bioloogiliselt naine uuritavate seas ei tundnud kokkukuuluvust oma arusaamaga Eesti ühiskondlikust naisekuvandist, vaid pigem vastandasid ennast sellele, mis süvendas veelgi nende sooneutraalset või mehelikku poolt oma soolises enesemääratluses. Enamasti eelistasid uuritavad ühiskonnale vastu tulla ning oma individuaalsust tagasihoidlikumalt väljendada, välja arvatud mõni olukord, kus mõni uuritav otsustas mässata oma mittekonformistlikku soolist enesemääratlust täielikult väljendades. Uuritavad väljendasid nii empaatiat ühiskonna suhtes, avaldades lootust, et kunagi inimkond ülendub oma soorollidest, kui tühimust kitsarinnalisusest, olles väsinud selgitustöö tegemisest sooidentiteetide mitmekesisuse kohta.

Kõik uuritavad kasutasid erinevatesse kategooriatesse kuuluvaid soolisi markereid oma enesetaju ja arusaamade kirjeldamiseks. Kirjeldan eraldi iga uuritava soolise enesemääratluse liikumist, selle kirjeldamiseks kasutatud mõisteid ja arusaama sookategooriatest.

1) Int1. Bioloogiline sugu ei ole duaalne, vaid graduaalne omadus, mis mõjutab sootu teadvuse keha. Keha võib olla vastavalt kromosoomikombinatsioonile, hormoonidele ja teistele bioloogilistele teguritele kas mehelikum või naiselikum, aga kategooriad „mees“ ja „naine“ sisaldavad endas variatsioone. Klassikalised soorolli määratlused on anakronistlikud, kuna naiselikku ja mehelikku käitumist pole olemas, on vaid traditsioonilised statistilised seosed käitumismustrites, mis ei tähenda, et üks või teine käitumisviis oleks olemuslikult mingile soole omane. Uuritava enesetaju sõltus stiilist ja tujust ning laveeris pigem näiteks kategooriate „pehme“ ja „jõuline“ vahel. Uuritav ei tõlgendanud teadlikult neid emotsioone naiselikuks või mehelikuks. Uuritav tajus oma soolist enesemääratlust küll liikuvana, aga pigem miinuse ja plussi poolt nulli poole kui teljel pendeldavana.

2) Int2. Uuritav kirjeldas sugu spektrina, mis tema puhul on nii lai, et on raske vahet teha otseselt naiselikul ja mehelikul. Soolised markerid olid pigem välimusega

seotud märksõnad nagu riided ja make-up kui bioloogilised terminid. Valikud eneserepresentatsioonil sõltusid stiilist ja tujust, kusjuures uuritav tundis, et stiili suunas rohkem tema naiselik pool. Uuritav kasutas enda kohta mõistet gender talented, mis tähendas, et ta suudab ennast representeerida nii mehe(liku) kui naise(liku)na.

3) Int3. Uuritav tajus oma sugu pidevas kulgemises, aga pigem teljel naiselik-neutraalne. Seejuures oli uuritav tajunud oma soolise enesemääratluse irdumist kategooriast „naine“, kuhu see kunagi paigutunud oli. Enesetaju mehelikku osa realiseeris uuritav vaid mängu vormis. Uuritav tajus tugevat ühiskondlikku survet ja ootusi oma bioloogilisele soole ning ei suutnud sellega samastuda, mida pidas teguriks oma neutraalsuse poole liikuvast sootajust. Uuritav avaldas soovi, et keha võiks sugu väljendada vähemal määral, ent samas kirjeldas soolisust pigem soorollidena ühiskonnas kui bioloogiliste mõjutegurite kaudu.

4) Int4. Uuritav kirjeldas ennast sootu teadvusena naise kehas, kelle jaoks on nais- ja meesenergiad tasakaalus. Sugu pidas uuritav siiski binaarseks, see tähendab, et on olemas kindlad naiselikud omadused ja kindlad mehelikud omadused, põhinedes oma eneseväljenduses teatud autoriteetidele. Põhilised soolised markerid olid uuritava jaoks käitumismustrid, mida ta kirjeldas samuti omastena kindlale soole. Uuritava kirjeldas oma sootaju *yin yang*'ina, kus võrdsed energiad on pidevas pöörlemises, seega kõrgemal üldistatuse astmel tajus uuritav, et tema sooline enesemääratlus on jõudnud sooülesesse fikseeritud punkti.

Uuritavate hinnang oma marginaliseeritusele oli erinev ning sõltus põhiliselt uuritava enese valikutest – kas nad vastandasid ennast mingitele ühiskonnagruppidele või mitte. Kõik uuritavad tunnistasid, et surve, mida nad ühiskonnalt tajuvad, pärsib nende vaba eneseväljendust ning olid kogunud või lootsid kogeda suuremat vabadust suuremasse linna kolimisel.

4.2. Sooline enesekirjeldus kontrollgrupis

Vastupidiselt uurimisgrupile ei olnud kontrollgrupi intervjuueeritavatega võimalik väga põhjalikult nende soolise enesetaju üle arutada, kuna küsitletute sooline enesekirjeldus ei hargnenud detailsemaks kui „ma olen naine“ või „ma olen mees“. Seetõttu järgnes

pikem vestlus arusaamade kohta naiselikkusest ja mehelikkusest ning soorollidest, soostereotüüpidest ning naise ja mehe tähenduslikust olemusest. Enamik intervjueeritavaid tõdes, et „naiselik“ ja „mehelik“ on pigem tõenäosusel või statistikal põhinevad sotsiaalselt konstrueeritud omadused kui a priori olemuslikud soost sõltuvad loomujooned.

Esimene intervjueeritav (edasipidi Int1k) määratles ennast ühemõtteliselt naisena ning tema jaoks tähendas naine kedagi, kellel on naise keha, kes riietub naiselikult ning kes on suhtes mehega nõrgem pool. Int1k uskus, et naise ülesanne on pere ja kodu eest hoolitseda ning soovis selle rolli enda peale võtta. Seejuures leidis intervjueeritav, et mehe ülesanne on täiskohaga tööl käia, kui naine kodus on ning vastutada naise ja pere kindlustunde eest. Samas oli intervjueeritav elanud ka iseseisva karjäärinaise elu ja seda hinnanud, ent leidis, et toimivas peres peab mees, mitte naine olema domineeriv pool.

Int1k: Põhimõtteliselt naise ülesanne on lapsi saada. Naise ülesanne on kodu korras hoida. Naise ülesanne on oma meest toetada. Ma olen naine ja mina juhtija ei ole, mees on.

Int1k tundis kokkukuuluvust naistega – naised on nagu õed, kuid siiski jagas naisi gruppidesse nagu karjäärinaised ja koduperenaised. Int1k ei ole tajunud kõhklosti või muutusi oma sootajus, välja arvatud varajases lasepõlves kui tema sooline enesemääratlus oli veel väljakujunemata. Int1k omistas meestele isiksuseomadustest analüüsioskust ja mitte liigset vaoshoitust käitumises, mille eneselgi olemasolu tõttu leidis, et küllap on ta natuke siiski mehelik.

Teine intervjueeritav (edasipidi Int2k) määratles ennast naisena eelkõige suhte kaudu mehega, mis tema naiseksolemist realiseerib. Ent vastupidiselt eelmisele intervjueeritavale ei eelda Int2k suhtes hierarhiat, kus üks on nõrgem ja teine tugevam pool, vaid dialoogi võrdsete vahel, kes jaotavad oma töid ja rolle dünaamiliselt, vastavalt olukorrale. Int2k pidas end kaasaegseks karjäärinaiseks, kellele „pere eest hoolitsemine“, see tähendab sünnitamine ja kodus koristamine ei meeldi.

Int2k: Mulle ei meeldi /.../, et ma pean sünnitama ja kodus koristama, aga samas ma arvan, et need ei meeldi eriti kellelegi, see ei ole enam midagi erilist. Aga kaasaja mõistes, klassikalises,

mis eeldab partnerite vahelist elementaarset austust või üksteise toetamist. Ma ei eelda, et mul aidatakse mantel selga..../ Näiteks korporatsiooninaiselikkus tekitab mus ebamugavust.

Int2k ei tunne soopõhist kokkukuuluvust naistega, vaid mõistab hukka igasuguse soopõhise jaotamise eraldi meesteks ja naisteks. Naiseksolemine ei tähenda intervjueeritava jaoks kindlate reeglite järgimist, vaid on pigem intuiitivne, samas vastandab Int2k end teadlikult mingitele naistegruppidele, näiteks korporatsiooninaistele või -naiselikkusele, end samal ajal siiski klassikaliselt naiselikuks pidades. Int2k määratleb ennast eelkõige oma ameti kaudu ning hindab sooneutraalseid sõprussuhteid kõrgelt. Intervjueeritav ei välista võimalikke ettenägematud muutusi oma soolises enesemääratluses, ent tunnistab, et võimalus selleks on imeväike.

Kolmas intervjueeritav kontrollgrupis (edaspidi Int3k) nimetas end meheks ning üllatus, et sellest seisukohast on võimalik veel täpsemaks minna. Intervjueeritava jaoks oli peaaegu võimatu kirjeldada oma isiksuseomadusi või mehelikkuse tähendust. Samas ei pidanud Int3k naiselikkust ja mehelikkust inimeste olemuslikuks omaduseks, vaid tendentsiks, mis tuleneb inimeste käitumismustritest. (Näiteks intervjueeritav pidas kaastunnet ebamehelikuks mitte seetõttu, et kaastunde ülesnäitamine teeks mehest vähem mehe, vaid seetõttu, et mehed enamasti ei tunnegi end ülemäära kaastundlikult.) Int3k ei olnud enda jaoks ära fikseerinud mehelikkuse olemust, kuid oli selle avaldumisvormide suhtes uudishimulik, tehes tähelepanekuid meeste käitumise kohta üksteisega ja eriti meestevahelise füüsilise kontakti suhtes eri kultuurides.

Intervjueriija: Kas sa mõistad täielikult, mida [meheksolemine] tähendab sinu jaoks, või on mingisuguseid hämarusi, mida sa ei oska seletada?

Int3k: Kui rääkida näiteks sellest, kuidas mehed omavahel läbi käivad, siis meie suverreis Palestiinasse jättis mulle kustumatu mälestuse sellest, kuidas mingid über-heterod Palestiina mehed, mässulised ja sõdurid käisid käest kinni ja suudlesid kaela peale üksteist ja käisid käevangus, olid hullud semud ja see oli täiesti okei seal.

Intervjueeritava jaoks oli tema sooline enesemääratlus mehena fikseeritud ja liikumatu, tunnistades, et pigem võib voolav olla tema seksuaalne kui sooline enesemääratlus. Need kategooriad olid küsitletava jaoks siiski peaaegu lahutamatu seotud.

Intervjueeritav provotseeris vahel oma üllatuslikult tekkinud geikuvandit, ent leidis, et kui ta oleks homoseksuaalne, siis see ei teeks temast vähem meest.

Int3k: Tulin tagasi Eestisse ja läksime sügisel J-ga [meessoost – PK] näiteks koos kuhugi baari ja mingisse seltskonda, siis pärast ma kuulsin seal seltskonnas olnud inimese käest, et tema käest oli küsitud, et kas me oleme geid J-ga. Meeste omavaheline suhtlus vähemalt Eestis on väga homofoobne. Sa pead kuidagi hullult igasugust füüsilist kontakti vältima ja hästi karm ja sarkastiline olema, et sind ei peetaks geiks, mis on kummaline. See on selline asi, mis tekitas mul huvi, et huvitav, miks nii on ja siis ma olen niimoodi poolteadlikult provotseerinud seda enda geikuvandit J-ga (muheleb).. See vaimust- see on.. see on lõbus.. Lihtsalt noh, kuna ma ise tean, kes ma olen ja mis toimub ja siis jah.. see kuidagi pakub mingisugust rahuldust, inimesi närvi ajada või ...

Intervjueerija: Kas see Palestiina kogemus kirjutas üle mingil määral sinu arusaama meheksolemise kohta?

Int3k: Nojah. Selles mõttes, et ee..

Intervjueerija: Või *expand*'is seda?

Int3k: Nojah, seda küll. See, pluss veel tantsimine, noh, et ma olin enne tantsinud ja siis veel see Palestiina-kogemus ja siis veel pärast tantsimist otsa ja.. see füüsiline kontakt mehega on minu jaoks mingiks teemaks saanud, et ma tahan teada, et miks see siukene tabu on. Et miks automaatselt peetakse mingeid mehi geideks, kuna ta on füüsilises kontaktis kuidagi muudmoodi kui näiteks mingi käesurumine või siis siukene karune kallistus rusikaga selja peale patsutamise või midagi sellist.. Aga samas naised võivad süles istuda üksteisel ja.. põsemusi teha ja on täiesti okei, keegi ei küsi midagi.

Intervjueeritav oli oma mehelikkuses/meheksolemises enesekindel, kartmata mängida naiste välimuseelementidega.

Intervjueerija: Mil määral sa lähtud [oma välimuse kujundamisel] sellest, et sa oled mees?

Int3k: Nojah, ütleme nii, et tuleviku tarbeks siis (diktofonile): intervjueeritaval on siin praegu naistepüksid jalas.

Intervjueerija: Mis küll ei näe välja nagu nad oleksid naistepüksid..

Int3k: No täpselt.

Ent samas kultiveerides ka mehelikke jooni välimuses, neid tingimata mehelikena tajumata.

Intervjueerija: Kas näiteks see, et sa habet kasvatad, on ka lihtsalt esteetika, mitte mehelikkus?

Int3k: Sellel on väga palju funktsioone (muheleb). Esiteks, see on ülimugav. Sa ei kujuta ette, kui tüütu on raseerida tervet nägu kogu aeg. See on lihtsalt tüütu ja see on täiega kallis ka. Reisides näiteks on ülimugav, lihtsalt lased olla nii nagu on. See on nagu loomulik seis mõnes mõttes, sile lõug on nagu tühi küntud põld, aga habe on nagu korralik võserik, Eesti põlismets, ise kasvanud ja saab hakkama endaga ja kõik on hästi.

Intervjueeritav polnud kunagi tajunud end kellegi teise kui poisi või mehena ning ei näinud seda võimalikuna. Intervjueeritav jagas inimesed rangelt meesteks ja naisteks mõistmata vahealade tähendust, olles kindel, et naiste ja meeste mõtlemise vahel on erinevus.

Neljas intervjueeritav kontrollgrupis (edaspidi Int4k) määratles end mehena eelkõige seetõttu, et tal on mehe keha. Intervjueeritav tunnistas, et ei mõtle eriti sooga seotud teemadel ning mehelikkuse ja naiselikkuse tajumine on tema jaoks eelkõige intuiitiivne ja füsioloogiast lähtuv. Intervjueeritav polnud kunagi tajunud nihkeid soolises enesetajus ning ei näinud ka võimalust, et see võiks juhtuda. Samas ütles intervjueeritav, et elab oma elu eelkõige inimese ja alles siis mehena, ning leidis, et olulisi iseloomuomadusi nagu iseseisvus ja enesekindlus peaksid omama nii mehed kui naised.

Intervjueerija: Kirjelda palun seda, kuidas sa määratled oma sugu, soolist kuuluvust.

Int4k: Põhiliselt ikkagi aparatuuri ja habeme järgi... (muheleb) Ei ole kunagi väga mõelnud selle peale. Ikka füsioloogilise eripära järgi (muheleb), et noh, teise soo aparatuur puudub.

Intervjueerija: Mis sa arvad, kas need iseloomuomadused, mida sa nimetasid, on sul selle pärast, et sa oled mees või selle pärast, et need on lihtsalt sinu inimlikud omadused?

Int4k: Ma arvan, et iseloomuomadused ja sugu ei ole seotud. Nagu niimoodi, et kuna ma olen mees, siis ma olen uimane ja kui ma olen naine, siis ma ei ole uimane. Ma arvan, et need ei ole üldse seotud.

Int1k (naissoost) leidis, et kui bioloogilised eripärad kõrvale jätta, on naisele olemuslik soov hoolitseda pere eest, naine on kaastundlik, pere kaitsmisel julge, vaoshoitud ja kontrollitud ning oma meest armastav. Intervjueeritav teadis, et need arusaamad pärinevad tema jaoks eelkõige kodust ja kasvatuses, ent oli samade järeldesteni jõudnud ka üksi välismaal elades. Int1k jaoks pidi mees suhtes olema domineerivam pool ning naine tema kodu eest hoolitsev vähem palka teeniv tugi.

Int1k: Mis mulle sümboliseerivad naist, on kodu armastamine ja laste soovimine ja mehe armastamine, võib-olla see tuleb ühiskonna poolt.. Võib-olla vaoshoitus või kontrollitud olek.. Kuidas ma ütlen, ema mul ütles, et ei, ära ikka mine kortsus riietega välja, naised ei lähe või et ära ikka meeste juttudesse sega. Või noh, ta ei öelnud nii, aga see oli ilma sõnadeta selgeks tehtud.. Meil ilmselt kodus oli mehe ja naise roll küllaltki paigas isa-ema poolt, selle pärast on sellised arusaamad mu pähe jäänud.

Int2k, teine ennast naisena määratlev isik kontrollgrupis nõustus Int1k arusaamadega vaid osaliselt, tundes küll sümpaatiat koduperenaiste suhtes, ent leides, et naise ja mehe (või samast soost partnerite) vaheline suhe peaks tuginema võrdsetel, mittehierarhilistel positsioonidel. Intervjueeritav leidis, et naised on olemuslikult vähem riskialtid, nende areng elus on seotud väiksemate raputustega, nende ülesanne või oskus on hoida tasakaalu, olla jätkusuutlik, luua korda, hoida süsteemi käigus. Int2k arvates on naistel lasuv sooroll teiste eest hoolitseda nende jaoks loomulik, mis võib mehi vastupidi hulluks ajada. Kui Int1k andis meestele vastutuse pere eest hoolitseda, pere kaitsta, olla suhtes domineeriv otsustaja, võtta riske, olla (naisest) sõltumatu, tagada naisele kindlustunne, siis Int2k arvas, et selline koorem – surve ja kohustus pere eest hoolitseda, samal ajal kohustus tagada perele toit, maja, auto, pangalaen ei tundu mehele loomulik ja võib olla põhjus, miks mehed teevad enesetappe.

Int2k naiselikkusest ja mehelikkusest:

Int2k: Võib-olla tasakaalukus, jätkusuutlikkus, mitte liiga suurte raputustega seotud areng või mingi tasakaalu hoidmine. /.../ Suuremal osal bioloogiliselt naistel ka esineb mingeid isiksuseomadusi rohkem kui meestel. Tõenäosus on, et naine on tasakaalukam, rahulikum, ei pane nii palju hullu, või see hullu panemine on mingites teistes mõõtmetes. Just hoidmine, mingi jätkuvuse hoidmine, alalhoidlikkus rohkem.. Mis ei tähenda, et naised ei või rokkida, aga seal on mingi teistsugune vastutus. Võib-olla see alateadlik paljunemise värk, na ei tea, millest see

tuleb.. Hoolitsemine, siukesed asjad. Mis on suhteliselt klassikalised asjad, korra loomine, süsteemi käigushoidmine või haldaja.. (muheleb) Maja haldaja peaks olema naine. /.../ Mehelikkus on võib-olla enesekesksus.. Naised vaatavad inimesi laiemalt, arvestades suuremat inimeste hulka oma tegevustes ja mehe lähtuvad isiklikest ambitsioonidest rohkem. Aga mitte alati.. Kui mõtled mingi perede surve[le], mis ajabki mehed hulluks, enesetapud.. Kohustus hoolitseda teiste eest.. Võib-olla see ongi selle pärast, et see ei sobi nii hästi või.. See ei tundu loomulik.. Nad tunnevad, et nad peavad seda tegema ja see ajab juhtme kokku.. Aga naistel on see kuidagi loomulikum. See ei muserda neid niimoodi, et nad tunnevad seda oma rollina, mis on okei roll, mitte see, et ahh issand.. Pean provide'ima pangalaenu, sööki, maja, autot, kõiki asju pean nagu andma... Ja siis [mehed] ei taha selles rollis vist olla.

Int3k (meessoost) leidis samuti, et domineerimine on ebanaiselik ning et naised suhtuvad mehaanikaalaseid oskusi nõudvatesse töödesse ebaenesekindlamalt kui mehed. Int4k (meessoost) arvas, et naised ei peagi oskama töid, mis nõuavad suuremat füüsilist jõudu, ent baasoskused nagu auto aku vahetamine ja särgile nõöbi etteõmblemine tulevad kõigile soost sõltumata kasuks. Int4k jaoks kehtib naistele teine esteetika kui meestele, mistõttu näiteks suitsetav tüdruk on inetu, aga suitsetav poiss pole, ent samas ei näe ta probleemi, kui naine tegeleb tavaliselt meheliikeks peetavate aladega nagu maasvõitlus või mootorrattasõit.

Samas kolm neljast kontrollgrupi intervjueritavast leidis, et olemuslikult „mehelikke“ või „naiselikke“ tegevusi pole olemas. Int2k arvates on soolisusega seotud omadused pigem tõenäosused, näiteks mees on tõenäoliselt suurem või agressiivsem kui naine. Samuti leidis Int4k, et meheliikkuse mõistet pole otseselt olemas, ta peab selle enda jaoks kunstlikult konstrueerima. Int3k kasutas tihti väljendeid õpitud meheliikkus, otsitult mehine, mis viitab kultuurilistele konstruktsioonidele sooesindajale kohasest käitumisest.

Int3k: Mulle käivad närvidel igasugused ranged rollid või tüüpiline meestevaheline suhtlus. Näiteks kui ma tantsimas käisin Tähtveres, siis seal ärimehed käivad tennist mängimas ja see, kuidas nad seal garderoobis mängivad, on lihtsalt mingi tüüpiline õpitud eriti macho-mehe jutt, mis ei kõla üldse loomulikult, [on] hooplev ja kuidagi otsitult mehine, roppusi täis ja selline.. Noh, maitea.. võlts.

Mehi iseloomustati enesekindla ja enesekesksena, julge ja tähelepanu taluvana, vastutustundlikena, iseseisvana, kasutati Sparta sõdalase arhetüüpi.

Intervjueerija: Kas sa pead silmas mehelik olemise all midagi spetsiifilist?

Int4k: Ei pea, selle pärast ongi raske öelda, et kuna minu jaoks ei ole seda mõistet otseselt olemas. Ma mõtlen, et kas ma olen seal „300-s“ , kui ma suudan luua kiiresti mingi tehniliku mehelikkuse idee, siis see meenutab midagi taolist vist jah.

Teine äärmus oli ropendav ja sülgav, ennast sügav macho-mats.

Int1k: Mina tunnen, et ma teen selliseid tegusid, mis on kohati mehelikud või tüüpilised mehele. Näiteks kõnnin tänava peal, sülitan või sügan (Hakkab naerma) Nüüd tuli hea määratlus mehe kohta!

5. Sooline voolavus dünaamilises kultuurisüsteemis

Nagu eelnevates peatükkides näidatud, tuleb semiootilise süsteemi dünaamilisena kirjeldamisel strukturaalkirjeldusse haarata elemendid ja seosed süsteemis, mis paiknevad perifeerias, loovad ümbritseva konstruktiivse kontekstiga ambivalentseid seoseid, on siiani süsteemikirjeldusest välja jäänud, kuna ei esine objekti iga homomorfse transformatsiooni puhul ning on seetõttu staatika seisukohalt liigsed.

Kui kirjeldada soolisust semiootilise süsteemina, siis selle süsteemi staatilise strukturaalkirjelduse seisukohalt on olulised invariantsed elemendid, ehk need elemendid, mis esinevad objekti iga (või vähemalt enamiku) esinemiste korral. Staatika seisukohal on olulised veel süsteemisiseseid, obligatoorseid, kirjeldatud, tuumseid, ühetähenduslikud elemendid. Soolisuse adapteerimisel sellesse süsteemikorrastuse mudelisse rakenduvad staatilise süsteemikirjeldusse hüpoteetiliselt need soolised enesekirjeldused, mis lähtuvad soolisusest kui binaarsest jaotusest. Inimeste naiseks ja meheks jaotamine on meie kultuuris üldlevinud nähtus, seda võib kirjeldada kultuurituumas paiknevana, läbikirjeldatud fenomenina, mis eeldab, et objekti iga esinemise korral on struktuur invariantne, see tähendab, et iga inimene on tõepoolest kas naine või mees.

Seega selleks, et luua soolisuse kui kultuurisüsteemi dünaamilist kirjeldust, on vaja tähelepanu pöörata soolistele enesemääratlustele, mille omadused vastavad semiootilise süsteemi dünaamilisele mudelile. Käesolevas uurimuses on need enesekirjeldused esindatud uurimisgrupis. Voolav soolisus ei ole meie kultuuris üldlevinud sooline kategooria, kuuludes seega kultuuri soolise enesekirjelduse perifeeriasse. Selles kategoorias esineb ambivalentsust, see tähendab, et iga

uurimisgrupi subjekt kirjeldab oma soolisust teistest erinevalt, variantse mitte invariantse. Uurimisgrupi soolised enesekirjeldused on kultuuri tuumas vähekirjeldatud või kirjeldamata, sisaldades kultuuriterviku seisukohalt liigseid, süsteemiväliseid elemente.

Ent tuleb välja, et ka kontrollgrupis esineb soolises enesekirjelduses teatud määral ambivalentust. Nii mõnigi uuritav kontrollgrupis tunnistab pärast mõningast arutelu, et tema sooline enesemääratlus võib olla keerukam kui ühetähenduslikult „naine“ või „mees“, sisaldades tunnusjooni oma soolise enesemääratluse suhtes vastassoo kategooriast. Seega ei ole isegi konventsionaalne soolisuse kultuurisüsteemina kirjeldamine päris staatiline, vaid kannab oma olemuses muutlikkuse, liikuvuse potentsiaali. Seda enam on oluline kultuuri enesekirjelduse tasandil mõista, et soolisus on dünaamiline kultuurisüsteem.

Kokkuvõte

Käesolevas töös uurin soolist voolavust inimeste enesekirjeldustes, käsitledes selle põhjal soolisust dünaamilise kultuurisüsteemina. Uurimuse jaoks on kogutud individuaalintervjuude käigus soolised enesekirjeldused kaheksalt inimeselt, kellest neli määratleb ennast binaarselt jaotatud sookategoriasse kuuluvalt naise või mehena ning teine nelik ei lähtu oma soolisel enesemääratlused sellest binaarsest opositsioonist.

Semiootilise kultuurisüsteemi üks põhiomadusi on staatika–dünaamika teljel paiknemine. Juri Lotmani järgi tõstab süsteemikirjelduse dünaamilisust perifeersete, varem kirjeldamata, ümbritseva kontekstiga ambivalentseid seoseid loovate, staatika seisukohalt liigsete ja irregulaarsete elementide kirjeldusse kaasamine (vt Lotman 2006: 214–233). Süsteemikirjelduse staatikat tõstab tuumsete, läbikirjeldatud, ühetähenduslike, staatika seisukohalt obligatoorsete ehk struktuurselt invariantsete süsteemisest elementide strukturaalkirjeldusse võtmine (samas).

Kui meie kultuuris domineeriv sookategoriate mudel on binaarne, jaotades inimesed naisteks ja meesteks, on siinses uurimuses soolisuse kui kultuurisüsteemi kirjeldusse kaasatud ka ebakonventsionaalsed soolised enesemääratlused, mis paiknevad binaarselt jaotatud sookategoriate suhtes ambivalentsel alal. Need soolised enesemääratlused on kultuuri üldises enesekirjelduses vähem läbikirjeldatud, perifeersed, ambivalentsed ning nende esinemissagedus indiviidide enesekirjeldustes on irregulaarne, järelikult tõstab Lotmani definitsioonide järgi sellise sooliste enesemääratluste soolisuse kui kultuurilise süsteemi kirjeldusse sissevõtmine kirjelduse dünaamilisust.

Kuivõrd soolisus on kultuuriline nähtus, on see ka semiootiline süsteem, mida on võimalik kirjeldada. Seetõttu tundub soolisusest semiootilise süsteemi dünaamilise mudeli loomine adekvaatne analüüsimeetod.

Muuhulgas on töö näide sellest, kuidas on võimalik semiootilist sõnavara rakendada soouuringutele ja selle kaudu queer-teooriale ning kuidas on nii semiootiliste

uurimismeetodite kui semiootilise maailmamõttestusviisi kaudu võimalik soolisust uurida ja mõtestada. Semiootilise süsteemi strukturaalkirjelduse dünaamilisus tõuseb, kui sellesse kaasata varem kirjeldamata elemente ning käesolev töö ongi kirjutatud lootuses, et perifeersete sooliste enesemääratluste akadeemiline läbikirjeldamine aitab kaasa nende hõlmamisele kultuuri strukturaalkirjeldusse, muutes nii kultuuri kui semiootilist süsteemi dünaamilisemaks.

GENDER AS A DYNAMIC CULTURAL SYSTEM:

GENDER FLUIDITY IN SELF-DESCRIPTION

Summary

The aim of this thesis is to describe gender as a dynamic cultural system. In Lotman's Semiotics, one of the main properties of the structural description of a cultural system is its location on the static-dynamic axis. This is determined by the system description's sub-properties such that are expressed in the form of binary oppositions: systemic/non-systemic, univocal/ambivalent, center/periphery (terminology translations from Goriée 2004: 54–55), described/non-described and obligatory/redundant.

In order to create a dynamic description of gender as a cultural system, one must include the non-systemic, ambivalent, peripheral, previously non-described and redundant elements in the description. In this thesis, the self-descriptions of gender fluid subjects have been studied for the purpose of creating a dynamic description of gender which, in our culture, is dominated by the binary division of gender categories. In other words, generally people are divided into women and men, but since this conventional description of reality is rather static, i.e. it is structured in a much simpler way than reality actually presents itself, the addition of gender fluid self-descriptions is necessary for the cultural system to be dynamic.

For this study, eight individual interviews have been carried out: four with people in the research group who describe their gender identity as fluid and the other four with people in the the control group whose gender identity is fixed. From these interviews, general themes and connections have been brought out as analysis material. It emerges, that the control group self descriptions are indeed generally in accordance

with the dominant models of gender in our culture, but in details, possess elements from the gender fluid domain as well. The self descriptions in the research group differ from each other several aspects: in the gender categories the subjects create and identify as, and in the understanding of gender roles in society. A great level of multiplicity is presented in the self descriptions of the research group.

From this, I conclude that gender can be described as a dynamic semiotic system. The dynamics of the gender elements appear in the research group as well as the control group (on some level). One of the purposes of showing gender as a dynamic semiotic system is to create a methodological bridge between Semiotics and Gender Studies. I hope to do the necessary groundwork for a subsequent researcher to ask more specific questions. And on a more general level, I hope to bring more light onto the possibilities of gender categories that do not fall into the conventional binary division. By doing this, I hope the research in itself elevates the dynamic state of gender as a semiotic system in our culture.

Kasutatud kirjandus

Fausto-Sterling, Anne. *Sex/Gender. Biology in a Social World*. London: Routledge

Gauntlett, David. *Media, Gender and Identity. An Introduction*. London: Routledge

Gorlée, Dinda L. 2004. *On Translating Signs: Exploring Text and Semio-translation*. Amsterdam/New York: Rodopi

Jackson, Matthew. *Re-presenting Gender Fluid Identity in a Contemporary Arts Practice*. Edith Cowan University

Kotov, Kaie 2005. Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus. *Acta Semiotica Estica II*. Tartu: Eesti Semiootika Selts, 184–192

Lotman, Juri 1999. *Semiosfäärist*. Tallinn: VAGABUND

Lotman, Juri 2005. *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak

Lotman, Juri 2006. *Kultuurisemiootika*. Tallinn: Olion

Lotman, Juri 2010. *Kultuuritüpoloogiast*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Lisad

Lisa 1. Soolise enesekirjelduse kategooriad uurimisgrupis

Lisa 2. Soolise enesekirjelduse kategooriad kontrollgrupis

Lisa 1. Soolise enesekirjelduse kategooriad uurimisgrupis

-[...] – ei arva, et ..	sooline enesetaju / selle reaalne väljendamine	soolisuse gradatsioon vs sooline dihhotoomia	teised sookategooriad (nt sootus)	liikumine (kategooriate vahel)	keha vs teadvus	soolised markerid	ühiskondlikud valikud / käitumine
Int 1 (bioloogiliselt mees)	soovid ja eesmärgid on teadvustatud; see peegeldab maailma; ei vastanda ennast oma valikutes alaliselt [ühiskondlikele] standarditele; kunagi inimkond ülendub oma soorollidest; sootu teadvus; tunnen suuremat vabadust näiteks oma riietumisel, kui reaalselt kasutan; inimestele / ühiskonnale vastutulek; näitan meest (mitte inimest); sooline enesemääratlus 10 a jooksul täpsustunud; enesekindluse kasvades kasvab individuaalsuse (sh soolise nonkonformsuse) väljendamine; feminiinsusel suurem osakaal enesetajus kui välja näitan; ma olen mees; avalikult ületan eeldatud käitumismustreid või soorolle; arvestan sellega, et inimesed ei pruugi mõista; -[käitun kooskõlas mehelikkusega]	bioloogiline sugu ei ole duaalne; on lihtsalt sugu (kui omadus); bioloogiliselt vähem naiselik või rohkem mehelik; bioloogiliselt vähem naine ja rohkem mees; üha rohkem miinuse ja plussi poolt nulli poole; ülenemine klassikalistest soorolli määratlustest; naine - keha, mis toimib östrogeenirütmis ; 1) mehed ja 2) naised; teadvus on sootu;	sootus; mitmesoolisus; mõlemasooline; sootu teadvus	stiili ja tuju küsimus;	teadvus, millel on keha; keha tõttu meeshormooni tase kõrgem; sõltumatult oma kehast; neutraalne teadvus;	kromosoomide arv; käitumismustrid; bioloogiline sugu; soorollid; hormooninäärmed; östrogeen, testosteroon; XX-kromosoomidega keha; bioloogiliselt vähem naiselik või rohkem mehelik; loomulikult kõrge meeshormoonide kontsentratsioon kehas	teadlikult kasutab seda soo määratlust; see ei ole minu valitud; ma ei soovi olla kuidagi selle poolt piiratud; vabadus valida; sõltumatult kromosoomidest; käitumismustrid ja käitumisstiil; traditsiooniliselt nimetatakse; võidakse pidada see peegeldab maailma naiselikuks; võidakse pidada mehelikuks; mehelik käitumine on arbitraarne; otsustavad sellist sorti käitumisviisi kasutada; ühiskond ei toeta mingist astmest individuaalsust; kasutada näiteks mingisugust feminiinsemat stiili või lähenemist; terminoloogia optimeeritud enesekaitseks mõistmatuse vastu; milliseid väärtuseid (& käitumismustreid) seostatakse milliste sugudega; testosteroonikäitumine; östrogeenikäitumine; individuaalne käitumine vs roll;
Int 2 (biol M)	mehelik <i>vibe</i> ; naisega endas tegelemine; naiselik pool kontrollib stiili; keha modelleerimine vastavalt	võin nagu üks või teine olla. et kui ma tahan, mul tulevad mõlemad hästi välja; (mehel) naiselik pool	gender talented; trans-gender; transvestiit;	mul käivad need pehmed naiselikkuse vaibid peal; kiired lülitused pooluste		olen naiselik, meigin ennast, modelleeritud kulmud ja korras käed ja ilusad küüned;	ühiskond pärsib sootaju väljendamist; tajub teravalt ühiskonna survet; tunneb ühiskonnapoolset

	(jätkub: sooline enesetaju / selle reaalne väljendamine)	(jätkub: soolisuse gradatsioon vs sooline dihhotoomia)	(jätkub: teised sookategoriad (nt sootus))	(jätkub: liikumine (kategoriate vahel))	(jätkub: keha vs teadvus)	(jätkub: soolised markerid)	(jätkub: ühiskondlikud valikud /käitumine)
	sootajule (mees naiselikumaks); kaks poolust varakult tajutavad; punane küünelakk; provotseerin inimesi [end meikides]; punk, queer-punk; ei tule ühiskonnale vastu; minu meheliikkus on ikkagi siuke paindlik ja miksitud; spekteron nii lai, et vahel on raske loogilist pilti kokku panna; meheliikkus: kehalisus, tough, vihast kantud, musklikultus, teravus; mees punaste küüntega: complete; meeldib sheivida, kreemitada, lakkida; meeldib sukkpükse kanda; vahel ma võin vabalt ka mees olla [naisteriietes]; ei erista poolusi eriti, on miksitud; ma suudan nagu olla üks ja teine ja mingi vahepealne ka väga hästi; ma olen friik; ma ei põe selle pärast, missugune olen; miksitud erinevad poolused koos; suht vara sain aru sellest, et mis minuga toimub; teadlik eneserepresentatsioon (FB'sse ei paneks nunnusid naiselikke pilte), teadlik spektri kalibreerimine; kannab unisex riideid;	süvenes suhtes tüdrukuga, kes tema naiselikkust toetas; tahtsin olla ühiskonnas naisena <i>passable</i> ;		vahel; vabamasse ühiskonda elama minnes teab juba ammu, mis suunas sooline eneseväljendus liikuma hakkab;			marginaliseerimist; mäss ühiskonna vastu; sõbrad ei saa aru, miks ta meigib end;
Int 3 (biol N)	isoleerinud ennast teisiti (<i>straight and narrow</i> 'ilt) mõtlevatest inimestest v	soolisi tunnetusi rohkem kui lihtsalt mees või naine; sooskaala tuhandetes	„other“; gender queer; ei soovi sildistada, sest	võin täna tunda ennast naiselikumalt, homme	keha kui funktsionaalne kest; toimivad olendid;	välised sootunnused; (alternatiivne) sooline enesemääratlus; tüdruku	füüs omaduste tõttu surutakse sellesse gruppi; kui öeldakse „naine“, tuleb roll sellega

<p>(jätkub: sooline enesetaju / selle reaalne väljendamine)</p> <p>heteroseksuaalidest; olen võrdlemisi naiselik; ei tunne kuuluvust gruppi „naised“; naiselikkuse rõhutamine riietega, eriti pidudel; oma keha naiselikkuse nautimine; sugu ei mängi seksuaalsuses rolli; ei näe ennast „keskmise naisena“; seksuaalne orientatsioon on oluline soolise tunnetuse juures; sooline enesemääratlus esialgu väga hämar teekonnaval; vabadus eristab mind naistest; varem püüdis rohkem queernessi välimuses edasi anda soengu, ehete, riietega; ma ei ole 100 % naine; on hakanud ära kaduma igasugune huvi enese tõestamise osas oma välimuse kaudu; erinevus on sisemine, mitte väline; meessoost mänguline alter ego; soomängud – sooroll kui mäng; rahul oma naisekehaga, samas ei imestaks, kui mehelik pool üle võtaks; sooline taju 5 aasta jooksul palju muutunud; muutused on pidevad ja võivad võtta X suuna; taju teravnes 5 aasta jooksul; pole kunagi sobitunud tüdruku rolli; juba varakult soolises enesetajus soodne pinnas</p>	<p>(jätkub: soolisuse gradatsioon vs sooline dihhotoomia)</p> <p>värvides; ei ole kindel, mida kategooria „naised“ tähendab;</p>	<p>(jätkub: teised sookategooriad (nt sootus))</p> <p>nendega tuleb ootus kaasa; sooneutraalsus; kunagi cis-naine, enam mitte; kväär; queer otseselt defineerimata mõiste;</p>	<p>(liikumine (kategooriate vahel))</p> <p>mehelikumalt; vahel tunneb end mehelikumalt, vahel naiselikumalt, praegu naiseksolemisest kaugel neutraalsuse suunas; muutused on pidevad ja võivad võtta X suuna; sooneutraalsuse pealt on pigem šanss liikuda tagasi naiselikkuse kui mehelikkuse poole; sooline enesetaju pidevas kulgemises või liikumises, mida mõjutab partneri suhtumine; sooline enesetaju on olnud teekond;</p>		<p>(jätkub: soolised markerid)</p> <p>roll; naise roll, mehe roll; teksaseelik; vuntsid ja ülikond; macho-tõbras: naistele šokeerivate komplimentide tegemine (mehest alteregona); bioloogiline sugu; bioloogilisse soosse mittekuulumine; sooroll; forsseeritud queerness; bioloogilised eripärad; naisekeha, mehekeha;</p>	<p>(jätkub: ühiskondlikud valikud /käitumine)</p> <p>kaasa; ei suhtle heteroseksuaalsete inimestega, sest neile tuleb alati alternatiivsete soo või seksuaalsuste kohta tüütut selgitsutööd teha; olen nagu välja kukkunud sellest vormist, mida ühiskond mulle ette annab; eestis pole „queer kogukonda“ või piirid on hägused; minu sootunnetus on väga tugevalt mõjutatud sellest soorollide teemast ja ühiskonna ootustest;</p>
--	---	---	--	--	---	--

	(jätkub: sooline enesetaju / selle reaalne väljendamine)	(jätkub: soolisuse gradatsioon vs sooline dihhotoomia)	(jätkub: teised sookategoriad (nt sootus))	(jätkub: liikumine (kategoriate vahel))	(jätkub: keha vs teadvus)	(jätkub: soolised markerid)	(jätkub: ühiskondlikud valikud /käitumine)
Int 4 biol N	<p>kõrvalekallete tekkeks; seksuaalsest enesemõistmisest tulenes sooline enesemõistmine; enese sooline tunnetus on natuke hämar; enesekirjeldus on pigem hägune; partneri sugu ei mõjuta soolist enesetaju, partneri suhtumine mõjutab;</p> <p>mina arvan, et kui me tuleme siia maisesse eksistentsi, siis valik on meie enda teha, et võtame mehe keha, naise keha, ma olen naise keha valinud. keha võimaldab mul tunda, puudutada, katsuda, mind näha, mina teisi näha... see on fantastiline maine kogemus; ma tean enda olemust enne seda eksistentsi ja ma tean, et ma kestan edasi; minu elu on jõudnud sellisesse faasi, et mul on üks kogemus puudu – naisega magamise kogemus; (võttis naise sünninimele mehenime juurde) olen täiuslik siis, kui mõlemad pooled on kajastatud; ma tahan vallutada (mis on mehelik omadus); väliselt olen ma täiesti naine; sooline enesetaju on pikk teekond olnud; [sooline enesemääratlus väga segi seksuaalse enesemääratlusega];</p>	<p>ei oska sõnadega kirjeldada nais- ja meesenergiat;</p>	<p>[sooülene teadvus naise kehas, mõlemad energiad tasakaalus]</p>	<p>noores eas rohkem poisilik sisemiselt, kasvades rohkem naiselik, eriti pärast laste saamist; 20selt võis olla tunne, et kahju, et pole mehena sündinud; päriselt ei teadnud, kuhu liigun, usaldasin sisetunnet; liikumine on jõudnud sooülesesse fikseeritud punkti;</p>	<p>olend; füüsiline keha või muu olemus – kellena inimene end ise tajub; füüsiline (naise)keha on sootu energeetilise keha materiaalne väljendus; keha kui skafander või väljendusvorm või pakend;</p>	<p>poisilik; naisenergia, meesenergia; bioloogiline [naise]keha; naise sootunnused; naine ja mees; naisekeha, mehekeha; toiduvalmistajad naised, kohas šoppajad naised; meestemaailm, naistemaailm; kekutamine, tühjast-tähjast lobisemine; riietest rääkimine, šoppamine; poistemängud: jalgpall ja luure; „poisid räägivad niimoodi – „kambas““; kehaliselt naine; emalikkus on naiselikkus; naiselik – oskab end riietada;</p>	<p>väikelinnas paistad väga silma, kui sa oled teistsugune, Tallinnas seetõttu parem; lapsed ja abikaasa teavad sooidentiteedist, vanemad ja õed-vennad mitte; ühiskondlik vastutulek, kui peab naise rolli võtma, aga see on siis maski ettepanek; ei tunne, et on marginaliseeritud grupis;</p>

<p>(jätkub: sooline enesetaju / selle reaalne väljendamine)</p> <p>[vastandab ennast naistele tööde kaudu: ei meeldi tikkimine, jalgratta parandamine meeldib]; kui on naiste seltskond, siis mina sinna ei kuulu [juba lapsest saati nii tundnud], [pigem] avastan ennast meestega juttu ajamast; meeste rääkimisstiil, -maneer on palju omasem; tahangi olla kehaliselt naine; sisemine ja väljendusvabadus väga oluline;</p>						
--	--	--	--	--	--	--

Lisa 2. Soolise enesekirjelduse kategooriad kontrollgrupis

	sooline enesemääratlus; mille järgi	autoriteetid; kelle järgi	naine	mees	suhted, peremudelid
Int 1k	<p>ma olen naine; teen neid asju, mis on naistele omased; ma teen nagu naiselikumaid töid; otsin meest, kes toetaks; olen naine, st naine – tegevused + tunne + kodust kaasa antud arusaamad; tunneb kuuluvust gruppi „naised“, tunneb, et naised on homogeenne grupp (õed); soolisust mõjutab nii sünnipära kui ühisk (üldiselt); praegu ma olen selline naine, kes võib-olla tahaks olla peres nõrgem pool ja tahaks lapsi kasvatada; ma olen alati tundnud suurt kokkukuuluvust naistega; kõik omadused pole soolised, vaid mõni on isiksusepõhine; isiksuseomadustest olen ikkagi kohati mehelik; mina tunnen, et ma teen selliseid tegusid, mis on nagu kohati mehelikud või tüüpilised mehele; naerame, et oleme poolpoisid; muutus pole välistatud;</p>	<p>määratlus tuleb väga tugevalt kodust, kodeeriti sisse; ema, tädi, õde, sõbranna; teadlik sellest, et bin soolisuus ühisk mõju; mul olid ema poolt paika pandud võib-olla ja tädi poolt rohkem naiserollid; suhe moslemipoisiga: karjäärinaisest kõrvalseisjaks pere naiseks; arusaamad võivad ajas muutuda;</p>	<p>naine – isiksus, kes vajab tuge; naiselik omadus: sensuaalsus (ma isegi ei tea, mida see tähendab); naine on mehest sõltuvuslik; naiselikud omadused seotud pere või lastega; hoolivus või hoolitsevus; kaastundlikkus; julgus; hulljulgus, kui naine peab peret kaitsma; naiselik: printsess; naine: tupp ja tissid; naine: geneetiline taust; naine: sünnitada ja tahab last kasvatada; tüüpnaised, nõukogude naised; (kodust kaasa antud) põhistandardid: naise ülesanne on lapsi saada. naise ülesanne on kodu korras hoida. naise ülesanne on oma meest toetada; naine: ei ole juht; olen olnud karjäärinaine; naine on nagu täiesti nõrgem pool ja naine ei käi täiskohaga tööl, mees käib, ja naine ikkagi jääb selle koduse eest vastutavaks; naine peab vaba olema, naine ei tohi ori olla; naine ei tohi muutuda siiski meheks; koduperenaine; naine: ma kasvatan lapsi, mul on omad tegevused, näiteks omad hobid või mingi ma käin koolis ja käin väikse ajaga tööl; ma pigem olen kogu aeg ennast naisena näinud; kui ma olin väga väike, siis võib-olla ma ei pidanud naiseks; me olime väga vaene, mina kandsin kogu aeg vendade riideid, mul praktiliselt ühtegi kleiti ega seelikut ei olnud; töönaine; tüdruk: kleit; naine: juuksed pikad; lapsena poisikspidamine</p>	<p>mehelikkus on riskeerimine, vastutus; mees hoolitseb (vastutab) pere eest, kaitsmine, domineerimine; naised sõltuvad meestest, mehed naistest mitte eriti; mees tagab naisele kindlustunde; mehelik: tahan keppi saada, kõnnin tänava peal, sülitän, sügan;</p>	<p>domineeriva mehega perekonnad funktsioneerivad kohati paremini kui klassikalised perekonnad; mees on, kellele jäävad mehe rollid ja naisele jäävad naise rollid;</p>

	(jätkub: sooline enesemääratlus; mille järgi)	(jätkub: autoriteetid; kelle järgi)	(jätkub: naine)	(jätkub: mees)	(jätkub: suhted, peremudelid)
			<p>oli solvav; naise rollid: töörügaja naine, sensuaalne naine; määratlen ennast naisena tänu nende tegevustele, mida ma siis hakkasin mingist eluetapist tegema (käis emaga saunas, allus tüdrukute kohta käivatele reeglitele); kehavormid, mis ütlevad, et ma olen naine; kõik usuvad, et ma olen naine; kahtlus, kas ma olen piisavalt naiselik; naise juurde kuulub ka naiselik välimus; naised mõistavad teineteist paremini; naised on nagu õed; printsessiarhetüüp kui naine par excellence, eriti sensuaalne naine; mina olen naine, aga ma teen, mida ma tahan.; naise mõistes on varieeruvus; mitte-feminiinsed naised – teevad mehelikke tegusid; täielik naine: kodu armastamine ja laste soovimine ja mehe armastamine, vaoshoitus või kontrollitud olek; naine meeste juttudesse ei sega; pere ja koduga seotud asjad on minu jaoks naise sümbolid; käitumismaneerid: vaoshoitus;</p>		
Int 2k	<p>sooline kuuluvus: naine; naine kui naine nagu eelkõige suhtes mehega; heteroseksuaalne naine; riietub klassikaliselt naiselikult; on ajas muutunud traditsioonilisemaks; teismelistena oli soorollidest ükskõik, pigem sõbrustab poistega; ülikooli tulles sooline identiteet oli täiesti</p>	<p>autoriteetid on pigem mehed, kuna nendega on lihtsam suhelda; autoriteetid pere, vanaema-vanaisa; autoriteet matriarhaaditüüpi vanaema;</p>	<p>naine: bioloogiline staff; naiselik: tasakaalukus, vähem riskialtis, jätkusuutlik, mitte liiga suurte raputustega seotud areng või mingi tasakaalu hoidmine; tõenäosus on, et bioloogiliselt naistel esineb mingeid isiksuseomadusi rohkem kui meestel; naiselikkus: hoolitsemine, korra loomine, süsteemi käigushooldamine, haldaja; naistele on loomulik teiste eest</p>	<p>mehelikkus: enesekeskus, lähtuvad isiklikest ambitsioonidest, mitte grupi huvidest; meestel: pere surve ja kohustus hoolitseda teiste eest ajab hulluks, ei tundu loomulik; mehed ei taha olla selles rollis, et</p>	<p>soorollid arenevad põlvkonniti kiiresti: vanaema hoolitseb isegi oma täiskasvanud laste eest, ema tahab, et lapsed ise enda eest hoolitseksid, tütar ei taha lapsigi saada; õde võtab naiseliku</p>

<p>(jätkub: sooline enesemääratlus; mille järgi)</p> <p>suva, siis oli nagu kamp sõpru; seksuaalsuhete kaudu on naiselikkus kinnistunud; on liikunud soorollide ebaolulisusest klassikalise naiselikkuse suunas; sünnitamine ja kodus koristamine kui sooroll ei meeldi; kaasaegne klassikaline naiselikkus: partnerite vaheline elementaarne austus või üksteise toetamine; korporatsiooninaiselikkus tekitab ebamugavust; vastandub teadlikult mingitele (naiste)gruppidele; klassikaline seksikus ei meeldi; koduperenaised on okeid, ei vastanda end neile; ennast määratleb kultuuritöötajana, töönaisena, karjääriinimesena; naiseksolemine on intuiitivne, mitte läbikirjeldatud ega kindlatele reeglitele alluv; teeb asju, mis meeldivad ja meeldivad asjad, mis on traditsiooniliselt naiselikud; mingis mõttes eelistabki marginaalset positsiooni, ei taha olla kinnisvaraomanik; ujuv oma mingis olemises..; sooneutraalsed inimsuhted (sõprus) on oluline; ei välista võimalikke muutusi soolises enesetajus; samas on üliväike võimalus, et midagi muutub;</p>	<p>(jätkub: naine)</p> <p>hoolitseda; naiste jaoks on ok sooroll hoolitseda teiste eest; sünnitusnõue riikliku tellimusena on halb; ühiskond ootab naistelt kõiki neid klassikalisi väärtusi, jätkusuutlikkust, alalhoidlikkust, vastutust rahva eest; eelkõige enesele mõtlemine muutub järjest naiselikumaks, eriti kõrgharitud naiste seas; naine ja mees moodustavad terviku; naine bioloogiliste omapärade kaudu või naine kui üks pool naine-mees suhtest; tšikid/ beibekultuur: naine teadlikult visuaalselt esindab mehepilku või mehe pilgule suunatud;</p>	<p>(jätkub: mees)</p> <p>peavad provide'ima kõiki asju, pangalaenu, sööki, maja, autot; asjad, mida peetakse mehelikuks, eeldavad julgust ja tähelepanu talumist; mehed ei punu intriige; poistega suhtlemine oli rahulikum, mittehierarhiline; „mehelikud“ ja „naiselikud“ omadused on hormoonidest jms-t sõltuvad omadused, mitte olemuslikud isiksuseomadused; vahe mehe ja naise vahel on põhiliselt bioloogiline; mehed jagunevad ka kategooriate vahel;</p>	<p>(jätkub: suhted, peremudelid)</p> <p>teenindava kuvandi omaks; naine ja mees partneritena kui süsteem, mis toimib, kui normaalne dialoog, kes võtavad omaks endale sobivad dünaamilised rollid, et tekiks dialoog; soorollid kui erinevate vastastikku täiendavate omaduste kogu; naine ja mees kui teineteise täiendajad, loovad stabiilse terviku; mehega suhtes olemine realiseerib naist naisena; on rahul end ümbritsevate ühiskondlike piiridega, ei vaja väljapääsu; tunneb eraelus, et on väärtustatud sellisena nagu ta on; tööjaotus kooselus pole soopõhine, vaid isiksuseomaduste põhine;</p>
--	---	--	---

	(jätkub: sooline enesemääratlus; mille järgi)		(jätkub: naine)	(jätkub: mees)	(jätkub: suhted, peremudelid)
	aga need valikud pole sooga seotud, vaid iseloomuga; ei kannata pöördumist „meie/teie, naised“; ei kannata meesteks-naisteks jaotamist; sugu ei peaks olema tähtis koostöö tegemisel; pikk teekond kindla fikseeritud soo juurest ulgumerele; hindab enda juures: kannatlikkus või mingi inimestega viisakalt suhtlemine või mingi põhjalikkus				
Int 3k	isikus enese jaoks kirjeldamata; mees: rahulik ja usaldusväärne, jätab mulje, et kontrollib olukorda; mehelikkus ja naiselikkus ei pruugi olla olemuslikud omadused; meeste füüsiline lähedus üllatas; pani tähele kultuurilisi erinevusi meeste käitumises eestis ja palestiinas; provotseerib teadlikult geikuvandit (olles hetero), kuna see on lõbus; kultuuriline kogemus palestiinas laiendas arusaama meheksolemise; tantsimine laiendas arusaama meheksolemise; füüsiline kontakt mehega pakub huvi praktikas ja ühiskondliku nähtusena; füüsiline kontakt mehega on tants või mäng; ei pahanda, kui talle öeldakse naiselik; mehine tunne seotud		tüdrukud on peaaegu alati keskmiselt paremad õpilased; naine püüab ka ebameeldiva inimese suhtes viisakas olla; on mehelik loogika ja naiselik loogika; pani tähele, et naisviimistleja suhtub tehnilisse töösse ebakindlamalt kui meesviimistleja; naised õpivad keeli paremini; domineerimine on ebanaiselik; liigne domineerimine mehe puhul on tüütu, naise puhul ebanaiselik;	mees kui ühemõtteline/ammendav kategooria; mehelikkus kirjeldamata; überheterod Palestiina mehed: mässulised ja sõdurid lihtsalt käisid käest kinni ja suudlesid kaela peale üksteist näiteks ja käisid käevangus, olid hullud semud; meeste enesele võetud rollid käivad närvidele (machod); tüüpiline meestevaheline suhtlus: tüüpiline õpitud eriti machomehe jutt, mis ei kõla üldse loomulikult, hoopis otsitult mehine, roppusi täis, võlts; mõned mehed ei suudagi muudmoodi suhelda	sugu määrab seksuaalsuse; naiste ja meestega erinev seksuaalne/füüsiline kontakt; mehed-naised on erinevad, aga ma ei saa päris hästi aru, kuidas; mees/naine kui 0/1, vahepealsust ei eksisteeri; soogradatsioon täiesti süsteemiväline; soostereotüüpne käitumine tuleb sellest, et enamik soo esindajaid käituvad nii;

	(jätkub: sooline enesemääratlus; mille järgi)		(jätkub: naine)	(jätkub: mees)	(jätkub: suhted, peremudelid)
	<p>füüsilise tegevusega; ei saa aru, kuidas naised mõtlevad; seksuaalse dimensiooni lisandumine teismelisena on põhjalik muutus enesetajus; tajub, et tal on ühiskonnas mingi roll, aga mitte tingimata soost lähtuvalt; sooline enesetaju on alati püsinud mehe kategoorias; on väga raske eristada sugu ja seksuaalsust; seksuaalsus võib olla voolav; bioloogiliselt mees; kui ma ei oleks füüsiliselt mees, siis ma ei oleks ka seksuaalselt mees; gei olemine ei teeks mind vähem meheks; intervjuueeritaval on siin praegu naistepüksid jalas; eneserepresentatsioonil lähtub oma soost, st riietub mehelikult; naisteriiete ostmine valmistab probleeme teiste suhtumise tõttu; välimuse ajend on pigem esteetiline kui mehelik; sile lõug on nagu tühi küntud põld, aga habe on nagu korralik võserik, eesti põlismets; teadlik eneserepresentatsioon vanuse osas;</p>			<p>teiste meestega kui ainult niimoodi, sest nad kuidagi kardavad endast mingit naiselikku muljet jätta; meestel on rohkem suva asjadest; naised ja mehed ei käitu päris samamoodi; naised võtavad mingeid oskusi/oskamatusi traditsioonidest lähtuvalt omaks ja mehed ka, sest kõik teadmised on õpitud; õpitud/otsitud mehelikkus, väljamõeldud nõrkus; mehelikkus on midagi sisemist, mitte ühiskondlik määratus; suur kaastunne on ebamehelik; ebamehelik – mehed ei tee nii, sest nad tavaliselt ei tunnegi nii;</p>	
Int 4k	<p>määratleb soolist kuuluvad põhiliselt ikkagi aparatuuri ja habeme järgi, füsioloogilise eripära, ei ole kunagi mõelnud</p>		<p>naised on hapramad kui mehed; naiste ja meeste iseloomuomadused ei pruugi erineda oluliselt, pole sooga seotud; enesekindlus; naine ei pea oskama</p>	<p>mehelikkus: kohusetundlik iseseisev käitumine, vastutustundlikkus;</p>	<p>iseloom ei sõltu soost; baasoskused on kõigile kasulikud, nii naistele kui</p>

	<p>(jätkub: sooline enesemääratlus; mille järgi)</p> <p>sellele; pole mehelik olemist eesmärgiks seadnud, aga peab end mehelikuks või poisilikuks; sootaju pole kunagi muutunud; väga tihti ei mõtle enda sooga seotud teemadel; käitub ja toimib eelkõige inimese, mitte mehena; ei näe mingit võimalust muutuseks soolises enesetajus; meheksolemine tuleneb eelkõige bioloogiast; ei tunne, et kuulub marginaalsesse gruppi; ei pööra oma riietusele erilist tähelepanu, mugavus on olulisem; mehelikkuse ja naiselikkuse tajumine on intuiitiivne; ei oska seletada, mis on mehelik, mis naiselik;</p>		<p>(jätkub: naine)</p> <p>raskemaid füüsilisi tegevusi; kui naine teeb mehelikke asju (maasvõitlus, poks, mootorrattasõit, automehaanika), siis see ei tee temast meest; neiud on ilusad ja toredad, nendega ei sobi kokku räpased asjad nagu suitsetamine; naiselikkuse ülerõhutamine on rõve; naistel on riietusega võimalik üle piiri minna; vanaema võiks heegeldada, mitte vanaisa; feministid on imelikud, sest tahavad rohkem õiguseid kui meestel on, praegu on naised meestege võrdsed</p>	<p>(jätkub: mees)</p> <p>mehelikkuse mõistet pole otseselt olemas; tehislik mehelikkuse idee: nagu „300’s“; lapsena idee mehelikkusest: mees peab tugev mudel olema, tugev ja iseseisev ja hakkama saama oma asjadega, kindel; enesekindlus ja hakkamasaamine: tugevus ja jõud; lodevus pole mehelik; hakkamasaamine on mehelik, baasoskused: akulaadija äräühendamine, tagavararatta allasaamine; meestel pole soopõhiseid rolle ühiskonnas; mees kleidis on imelik, naljakas; transsoolised ajavad segadusse; transsoolised ei tea ise, kes nad on, kuidas siis tema peaks teadma, ajab segadusse); meikimine pole mehelik, ei sobi mehele; meigitud mees ajab segadusse, on süsteemiväline;</p>	<p>(jätkub: suhted, peremudelid)</p> <p>meestele; enesekindlus kuulub nii naise kui mehe juurde; suured soopõhised üldistused ei toimi; ühiskonnas pole üldse soopõhiseid rolle; ühiskond koosneb indiviididest, mitte sugudest; pole mehelikke ega naiselikke tegevusi; tööjaotus peaks põhinema individuaalsetel eelistustel, mitte soorollidel;</p>
--	---	--	--	---	---

Mina, Piret Karro,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Soolisus dünaamilise kultuurisüsteemina: sooline voolavus enesekirjelduses“, mille juhendaja on Katre Pärn,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **02.06.2014**